

Адвокат із Личаківської

Автор:

Андрій Кокотюха

Адвокат із Личаківської

Андрей Анатольевич Кокотюха

Ретророман

Початок ХХ століття, 1908 рік. Молодий киянин Клим Кошовий дивом вирвався з тюрми й тікає від переслідувань царської влади до Львова. Але й тут його заарештовує поліція – біля трупа відомого адвоката Євгена Сойки. Покійний мав у місті сумнівних друзів та могутніх ворогів.

Самогубство – чи вбивство? Пошуки істини водять Кошового темними лабіринтами львівських вулиць. На його шляху – зухвалі батяри, міські кримінальні королі та російські терористи-бомбісти. А ще поліцейський комісар Марек Віхура, в якого Клим постійно плутається під ногами. Правда приголомшить Кошового та його нового відданого друга Йозефа Шацького. Й назавжди змінить долю загадкової та впливової красуні Магди Богданович...

Андрій Кокотюха

Адвокат із Личаківської

Окрема подяка Міській адміністрації Львова та особисто Андрієві Садовому – за всебічну підтримку та гостинність.

1908 рік, Львів, вулиця Личаківська

Як почало смеркатися, він не витримав – попросив гостя піти.

Точніше, не зовсім гостя. Адже русявий, давно не стрижений молодик із швидкими очима, котрий запросто розташувався в сусідній кімнаті, прийшов не з діловим чи приватним візитом. Він не знав кирпатого особисто. Раніше вони не зустрічалися. Та й не мав господар нічого конкретно проти цієї персони: на місці цього росіянина міг сидіти інший. Чорнявий, білявий, рудий, навіть лисий.

Його не дратувало, що кирпань смалить дешеву махорку, а не досить пристойні фабричні цигарки, зроблені у Винниках.[1 - Згадується державна Винниківська тютюнова фабрика, заснована наприкінці XIX століття в місті Винники, одному з передмість Львова. Фабрика стала основним промисловим підприємством міста, котре давало робочі місця та сприяло розбудові й розвитку Винників.] Тютюнова промисловість у провінції за останній час пішла далеко вперед, газети писали: незабаром планується виготовлення власних сигар. Не поступляться кубинським, а коштуватимуть дешевше. Щоправда, міська аристократія все одно попервах платитиме за оригінал охочіше, ніж за продукт тієї самої якості, але зроблений власними силами...

Бог із ними, з цигарками: такі, як молодик у сусідній кімнаті, далекі від змагань у пихатості. Й зовсім байдужі до того, що і якої якості пропонує будь-яка промисловість. Навчившись курити махорку, смолитиме її далі, до кінця життя. Хай хоч світ стане дибки.

Між іншим, до того йде.

З початком нового, двадцятого століття все навкруги немов раптом показалося, рвонуло вперед, ніби прагнучи за всяку ціну перемогти в неоголошених перегонах. Та виграти якийсь величезний, словами не описати, головний приз. Але молоді люди зі світоглядом цього кирпатого шанувальника міцної смердючої махри щасливі – не відчують стрімких змін довкола. Й точно не розуміють, у який час живуть, в яких процесах мимоволі беруть участь. І взагалі, у що впливають.

Для таких іти вулицею з револьвером у кишені – вже пригода. Яку вони готові пережити знову й знову, з дня на день. А якщо доведеться пустити заряджену зброю в діло, можна сміливо сказати: життя вдалося, більше нічого не треба, гинути – так гинути.

Головне: смерть буде в бою.

Бажано – на очах у глядачів, при великому скупченні народу.

Молодого кирпатого росіянина приставили до нього охоронцем на час, поки те, що треба передати, буде зберігатися в його квартирі на Нижньому Личакові.[2 - Частина вулиці Личаківської (перша назва Глинянська), котра від 1789 р. стала головною артерією Личаківського передмістя. У 1894 р. нею була прокладена лінія електричного трамвая. Нижній Личаків та Верхній Личаків умовно розділяє костел Святого Антонія.] Валізу принесли вранці, їх було двоє. Русявий супроводжував головного кур'єра. Зрозуміло, той був серед них двох старшим, і не лише за віком. Виглядав таким собі колобком, усе в нього кругле: писок, черевце, ще й ходив перевальцем, наче котився.

Проте відразу було видно: патлатий слухається кругленького. Зовсім не заперечував, слова кривого проти не сказав. Не спитав нічого, коли головний звелів лишатися в пана адвоката до ранку, аж поки за саквоюжем не прийдуть. Мовчки кивнув, надалі показував себе не надто говірким. Розташувався в кімнаті, котра слугувала спальнею. Примостився в кріслі. Ноги у стоптаних порошних черевиках закинув на хазяйський стілець. Натягнув на очі суконного міщанського картуза й так завмер, схрестивши руки на грудях.

Поведінка охоронця подібна до удав'ячої. Живого змія, звісно, він не зустрічав. Проте читав у різних популярних журналах про мандри, де автори описували свої враження від побаченого в диких частинах світу. Удав, писалося, здебільшого або спить, або полює. Вполювавши здобич, пожирає її повільно, потім так само без поспіху перетравлює. Весь цей час лежить тихо, може здатися – величезний гад спить, а отже, не слід боятися. Проте груба зміюка в такому стані навіть страшніша. Бо горе тому, хто навмисне чи випадково потривожить удавів спокій. Кажуть, на людей не нападає без потреби. Але подібні випадки тим небезпечні, що змії захищається, на рівні інстинкту відчуючи для себе загрозу. Хай це не так, піди поясни пласкоголовому...

Своїм оманливим спокоєм охоронець у спальні нагадував йому чомусь саме ту величезну гадину. Ніби спить постійно. Гаразд, хай дримає. Але варто господарю встати з-за письмового столу, пройтися кімнатою чи просто посунути стілець, вмощуючись зручніше, кирпатий був уже тут як тут. Марою виростав у проїмі дверей з револьвером, затиснутим у сильній, звичній до зброї правиці. Господар навіть дозволив собі припустити: ложку чи виделку цей тип тримав не так часто й звично, як руків'я кольта. У таких випадках заспокоював несподіваного пожилця жестом. Той кивав, пхав «залізку» назад до кишені широких штанів, вертався на пост і закурював. Засмердівши черговий раз квартиру дешевою махоркою, охоронець знову завмирав. Ніби для нього скурена цигарка була тим самим, чим для удава – черговий з'їдений кролик.

Так тривало весь день.

Довелося написати й вивісити на дверях повідомлення – дуже перепрошую, шановне панство, нині прийому не буде, захворів, прохання приходити за два дні. Спершу зазначив завтрашню дату, 6 липня, та потім додав ще добу. На саквож чекають давно, він і сам не збирався довго зберігати посилку в себе. Але зважав на один важливий нюанс: саме завтра, за збігом обставин, той, для кого валізу передали, викликаний до слідчого, в поліцейський департамент Центрального району. Скільки промаринують там – один Бог відає. Цілком імовірний варіант, що просто в кабінеті заарештують. Невеликий відсоток, від одного до двох, проте існував.

Так чи інакше, завтра контактувати з адресатом ризиковано. Краще залишити за собою зайвий день, переконатися, що все йде за планом, і вже тоді особисто принести посилку. Причому зустрічатися з адресатом слід на нейтральній території. Приймати в себе людину, за якою напевне ходять поліцейські шпиги в цивільному, він не хотів. Натомість у Львові досить публічних місць, де зустріч будь-кого будь із ким могла статися випадково.

Охоронець перекреслив усі розрахунки.

Явної загрози не відчувалося. Пан адвокат виявився саме тією людиною, котра прямо не пов'язана з групою, якій призначався вміст чорного шкіряного сака. Відстежити контакт можна в тому разі, коли знаєш, де й кого шукати. Поки ж він вважався особою нейтральною, чим пишався. Хоча коли запропонували стати однією з ланцюгових ланок між Санкт-Петербургом і Львовом, не відмовився.

Обіцяний відсоток за нескладні послуги міг трохи поліпшити стан справ.

Бо останнім часом пішла чорна смуга.

Саме тому озброєний охоронець над душею вибив із колії.

Адвокатові не подобалося, коли непрохані незнайомці порушують особистий простір і не можна цьому зарадити. Його спершу дратувала, згодом навіть почала лякати оця звичка русявого стрімко й безшумно реагувати на кожен різкий рух, голосний видих, нестримане чхання. Уявивши, що доведеться із цим ще й спати, адвокат здригнувся. Ні, повторив собі подумки, проти кирпатого він особисто нічого не має. Готовий змиритися з прикрим махорковим смородом, час від часу демонстрованим револьвером. Напружувала й викликала опір, і чим далі, тим більше, сама ситуація, в яку його поставили проти власної волі.

Невеликі апартаменти в Нижньому Личакові він займав уже третій рік. Тут почувався затишно й комфортно, вважав хай не своїм справжнім домом, але – власною фортецею. І раптом дім перетворився на тюремну камеру. Так він це сприймав: наглядач у спальні, зала – велика одномісна камера, кожен крок під контролем, усяку дію слід узгоджувати з озброєним чоловіком.

Під вечір негативні відчуття загострилися настільки, що він рішуче прочинив двері в спальню. Незваний гість почув рух і вже стояв на ногах, виставивши перед собою озброєну руку. Господар категоричним тоном попросив охоронця залишити помешкання.

Не звелів.

Просто сказав: на його думку, так буде краще.

Жодної небезпеки він не відчуває. У разі чого здатен про себе подбати. Присутність вартового зайва. Це свідчить про недовіру. А його це значною мірою ображає. Добродії з Санкт-Петербурга мають зрозуміти.

Кирпатий не сперечався. Знизав плечима, заховав револьвер, поправив картуза й попросив пана адвоката власноруч написати записку, адресовану чоловікові, який залишив охоронця тут, біля посилки.

Зміст наступний. Такий-то, прізвище та ім'я, бере всю подальшу відповідальність на себе. Розуміє можливі наслідки свого рішення. Необхідну охорону вантажу в особі такого-то до передачі адресату в особі такого-то російська сторона належним чином забезпечила. Все, далі кирпатий із задоволенням та полегшенням уміє руки.

Він охоче погодився – лише розписка, нічого більше. Сів за стіл, узяв аркуш паперу, навіть невідомо для чого освіжив уміст схожої на діжечку чорнильниці. Почав писати каліграфічним почерком, котрий давно уславив його в професійному середовищі. Але русявий, якому спершу не було діла, підійшов, зиркнув через плече, чим роздратував – адвокат терпіти не міг подібної поведінки. Та обуритися не встиг: зауваження охоронець зробив доцільне.

Адвокат за звичкою почав писати польською мовою і спам'ятався, вже повністю закінчивши записку. Русявий має рацію, доведеться переписувати. Ті, для кого записка призначалася, особи із Санкт-Петербурга, польської не знали зовсім. Найкраще писати російською. Довелося трошки напружитися, наморщити лоба, аби згадати цю мову. Ніби не зовсім чужо, та за час мешкання у Львові досить забуто. Вживати її у повсякденні не було жодної потреби: місто вільно говорило німецькою, польською, українською, розуміли ідиш. Російська звучала, проте ходила в досить обмежених колах.

Зіжмакавши зіпсований аркуш, адвокат витягнув із шухляди невеличкий стосик чистого паперу. Писав, повільно згадуючи граматику. Кілька разів уживав неправильні слова, креслив, починав спочатку. Міг би віддати розписку в тому вигляді, в якому виходило. Але освіта, виховання й загально – світогляд не дозволяли нехай і такий простий документ, котрий ні до чого його не зобов'язував, залишати неохайним та з помилками. Сам себе не поважав би після цього.

Тож викидав зіпсований аркуш під стіл, у кошик для сміття.

Й брав новий.

Охоронець терпляче чекав. Коли пан адвокат нарешті впорався з третьою спробою, мовчки взяв аркуш, згорнув учетверо, заховав до внутрішньої кишені піджака. Кивнув, повернувся й пішов собі геть, так і не обмінявшись із господарем жодним словом. Видно, сам не дуже-то й хотів сидіти тут без дії. Аж раптом отримав

зайвий привід залишити пост. Як русявий пояснить усе своєму кругленькому старшому товаришеві, господаря менш за все обходило. Пішов – і слава Богу.

Вдень припікало, хоч улітку спека тут відчувалася не так, як у Києві. Втім, не погода визначила вибір. Емігрував він, звісно, з політичних мотивів. Але російське підданство на австрійське поміняв не тому, що занадто ідейний.

Так простіше виконувати поставлені в Петербурзі завдання.

Нічого особливого не вимагалось. Просто треба робити все, залежне від нього, для законного захисту інтересів однієї тутешньої, близької панові адвокату спільноти.

Її, спільноту, у головному місті великої австрійської провінції, Королівства Галичини і Лодомерії, [З - Королівство Галичини і Володимирії (Лодомерії) – коронний край, складова частина Габсбурзької монархії, Австрійської імперії та Австро-Угорщини у 1772–1918 роках. Об'єднувало українські етнічні землі (історичну Галичину), які стали називати Східною Галичиною, та землі Малопольщі (Західна Галичина).] несправедливо заганяють на суспільний маргінес. Австрійська влада могла б більше зважати на думку тих, хто ще донедавна мав значно більшу вагу в суспільстві. Й, ніде правди діти, вплинув на розвиток нехай не цілої провінції, але міста Львова – то напевне.

Закривати очі й по-страусячому ховати голову в пісок уже не вийде. Брила, зрушена з місця далеко за східним кордоном, упала так, що грім лунає аж сюди, в тиху й донедавна спокійну, благополучну Галичину.

Він щиро вважав: світ змінюють потрясіння.

Світ же, в якому жив він сам і який не обмежувався квартирою на вулиці Личаківській, поруч із самісіньким центром Львова, трусить уже кілька років. Він вважав ці процеси болісними, прикрими, проте необхідними. Значить, був готовий посприяти їм нехай у такий простий спосіб: отримати сак із одних рук і передати до інших.

Зачинившись зсередини, адвокат задоволено гмикнув, для чогось поторсавши двері за ручку, наче перевіряючи на міцність. Широко прочинив вікно у спальні, так само – в залі, зробивши протяг.

Денна липнева спека вже спадала, збиралося на дощик. Виставив руку з вікна, заодно визирнувши вниз та глянувши із висоти свого другого поверху на двір, куди виходили вікна. Нікого й нічого, тут узагалі зазвичай було тихо. Хіба вдень грає жебрак на катеринці. Та якісь батяри[4 - Батяри – представники львівської міської субкультури, котра існувала з середини ХІХ до середини ХХ століття. Назва «батяр», імовірно, виникла від угорського «betyar», що означає особу, яка має дивні погляди і робить непередбачувані вчинки, авантюриста, гульвісу. Виникли на Личакові і Погулянці, у парку «Погулянка». Гуртувалися навколо «садочків» – пабів при місцевих пивоварнях. Спочатку батяри були хуліганями, гульвісами і кишеньковими злодіями. Згодом вони перестали красти і бешкетувати. Натомість усіляко почали висміювати «стару кряку» Австро-Угорську імперію.] з Верхнього Личакова могли забрести в браму, аби повернути чергову хитру обгородку подалі від людських очей.

Постояв так, вдихаючи прохолодне, трошки вогкувате повітря. Цілий день просидів у чотирьох стінах, а це не жарти. Майнула думка – вийти на променад, зайти до якоїсь кав'ярні у середмісті. Для кави запізно, тож можна випити пива чи чогось міцнішого. Надибає кількох знайомих у «Віденській»,[5 - «Віденська кав'ярня» – одна з найстаріших кав'ярень Львова, заснована Карлом Гартманом. На початку ХХ століття була улюбленим місцем зустрічі представників міських ділових кіл, у тому числі – ділків «чорного ринку».] без чого подібна прогулянка не обійдеться в жодному разі. Та відразу викинув цю ідею з голови. Поки сак тут, не варто лишати помешкання. Усе ж таки не дарма взяв на себе відповідальність. Спекається її – ось тоді погуляє. Бо ж матиме за що.

Мокрим крапнуло на розкриті долоню.

Гляньте, справді ніби дощик збирається. Маленький, сипне й невдовзі перестане. Помахав рукою, ніби так можна було прискорити природу. Впало ще кілька крапель, та повноцінний дощ так і не випав. Постоявши біля вікна ще трохи, впершись об широке підвіконня, він зловив себе на думці: давно отак не стовбичив, не дивився на сірі стіни кам'яниць навпроти – більше з його вікон жодних краєвидів не відкривалося. Здивувався, чому нині захід сонця робив звичайний облуплений задній фасад будинку загадковішим, ніж завжди.

Ох і думки ж приходять...

Гмикнувши знову, він одійшов від вікна, лишивши його прочиненим. За день, що минув, не встиг до пуття зробити нічого. Не навів лад у паперах, хоча запланував це для себе. Братися до серйозної роботи під вечір, аби просидіти за писаниною до гупої ночі, не хотілося.

У шафці прижилася карафка з наливкою, солодко-міцною, з вишень, на чистому спирті. Коли виймав, згадав раптом махорку русявого росіянина.

Ну... дещо спільне, виявляється, у них е.

Молодий чоловік не курить фабричних цигарок, а самому йому не смакують алкогольні вироби від панів Бачевських,[6 - Фірма Бачевських, заснована у 1782 році біля Львова, вважається найдавнішою лікерно-горілчаною фабрикою Польщі. Алкогольні вироби, виготовлені за їхньою технологією, були набагато ніжніші та прозоріші, ніж більшість інших марок. Це дало велику популярність компанії не лише у Львові, але і в інших частинах Австрійської імперії. Компанія отримала від цісарського двору право на престижну марку «Імперський Орел». Згодом цісарський двір також надав компанії право титулуватися як K.u.K. Hoflieferant, тобто «Постачальник Цісарського та Королівського Двору».] хай вони навіть у різнокольорових пляшках. Люди п'ють та нахваляють, він же більше схиляється до таких ось домашніх продуктів.

Махра смердить. Вишняк приємно пахне.

Але, курва мама, адвокат, як і його непроханий гість, хотіли більше незалежності від масового, фабричного, промислового... буржуазного. Обое цінували особливий підхід, отже - власну індивідуальність.

Наливку спеціально купував в однієї жінки у передмісті. Довкола Львова поступово, впевнено й міцно обживалися сільські українці. Тож рецептура своя, від землі. Хотілося вірити - з діда-прадіда, хай він не ототожнював себе з тими мужицькими традиціями. Бог із ними, вишнівка так чи інакше смачна. Пилося м'яко, розтікалося всередині приємно, забирало не одразу, поступово, ніби накривало невагомою ковдрою. У дитинстві так робила матінка, доспівавши колискову, підіткнувши на прощання краї. Змалку не боявся лишатися сам у темних кімнатах, чомусь почувався там захищенішим, ніж при світлі.

Тож не вмикав електрику. Поки сонце не зайшло остаточно, взяв наливку, влив трохи в срібний келишок, не по вінця. Примостився за столом, ковтнув, посмакував.

Так просидів якийсь час. Потому підвівся, взяв печиво з тієї ж шафи, прихопив свічку. Засвітивши, посидів трохи, дивлячись на вогонь та думаючи про своє: а було про що. Знову пригостив себе вишнівкою, цього разу наливши келишок повніше. Скинув капці, акуратно повісив смугастий піджак на спинку стільця. Лишившись у самій камізелці, перемістився до широкого фотеля – туди можна було забратися з ногами. Примостившись, склепив повіки.

Тепер він опинився у цілковитій тиші, якщо не зважати на цокання годинника зі спальні. А він не зважав. Так само не дратували звуки катеринки, чуті не щодня, але – через день, коли в браму завертав тутешній жебрак, аби мешканці вчергове відкупилися дрібняками. Трамвайний гуркіт-дзенькіт з вулиці спокою не порушував – ще одна перевага того, що вікна виходять у двір. Чув не раз, як пані та панове із сусідніх помешкань та будинків нарікали на тих, кому прийшло в голову прокладати по Личаківській трамвайну колію. Дзвенить, гуде, деренчить, трясє. Жили собі спокійно й затишно, а нині мов біля залізниці. Хоч рейковий муніципальний транспорт ходив Львовом уже досить давно, [7 - Регулярний рух другого в Україні і четвертого в Австро-Угорщині електричного трамвая було відкрито у Львові 31 травня 1894 року.] не всі ще досі до нього звикли.

Ось зайвий приклад, чому треба міняти сталий, аж до затхлості, порядок.

Пустити по галицьких – та й загалом австрійських імперських – жилах свіжу кров. Звісно, не в прямому розумінні, це є вираз такий.

Кров.

Він розклепив повіки. Не міг пояснити собі до пуття, чому саме зараз охопили подібні настрої. Завжди пам'ятав себе енергійним, діловим, дієвим, а тут розслабився, надмірно розслабився. Ніби нічого особливого. Прийшла в дім людина з револьвером, побула трохи – а відпустити не може.

Щось намічається.

Щось насувається.

Не зараз і не завтра.

Велике. Нестримне. Руйнівне.

Адвокат Євген Павлович Сойка, тридцяти п'яти років, народжений у Харківській губернії, уже п'ятий рік – підданий Австро-Угорської імперії, має вид на проживання й практику у Львові, знову налив собі вишнівки.

Випив, відкусив печива.

Вмостився зручніше у фотелі.

Пробігся поглядом по кімнаті, освітленій лише самотнім свічковим вогником.

Зупинив його на люстрі. Дешева, хазяйська, на одну лампу. Кругла, зроблена на зразок традиційного китайського ліхтаря. Лиш абажур не червоний, блідо-рожевий, не дратує очі. Причеплена до міцного гака під стелею.

Встати, увімкнути світло...

Легенько брязнуло скло. Мабуть, дощик перетворився на дощ, таки припустив сильніше.

Знову брязнуло. Рипнула віконниця у спальні.

Бом-м-м.

Зі спальні. Дзигарі відбили десяту вечора.

Уже зовсім смерклося. Потягнуло в сон, хоча зазвичай о такій порі активне життя адвоката Сойки тільки починалося. Ділові кола Львова збиралися на вечірки, корисних знайомств там завжди було досить. Усякий, хто прагнув тримати руку на пульсі поточних міських справ, просто мусив відвідувати їх. Сьогодні саме планувалася прем'єра в Опері, вона вже почалася, скоро фінал, тому...

Нічого.

Вважайте, що в адвоката Сойки вихідний.

Заслужив. Має право.

Знову легенько брязнуло скло в спальні. Якись наче рухи. Ходить хтось.

Кому там ходити – другий поверх.

Протяг гуляє.

Провітрилося вже. Треба встати й зачинити вікно. Потім посидіти ще трохи й вкладатися спати.

Цокав годинник.

І рухи в спальні.

Не від протягу.

Розділ перший

Емігрант із вагона другого класу

Липневим ранком на перон Львівського вокзалу вийшов молодий чоловік у піджачній парі, синій, у блідо-сіру смужку.

Штани зім'ялися в дорозі, звівши на пси всі старання їхнього господаря напрасувати стрілки, як того вимагала міська мода. Крій при цьому здавався не надто актуальним. Та й загалом виглядало, ніби власник не замовив костюм у кравця спеціально, як водиться, а купив готовий, бо так дешевше. Після цього майстер підігнав та підшив одяг уже по фігурі, взяв гроші, ще й зробивши

знижку. Й обоє лишилися задоволені. Молодик – бо вбрався недорого й водночас досить пристойно. А кравець – бо спекався нарешті лежалого товару, за який не заплатив попередній замовник. Не сподобалось, смужки не такі, а насправді програвся в карти й сидить у дешевих номерах десь на Ямській,[8 - Ямська – вулиця в Києві, проходить повз Байкове кладовище, тоді – міську околицю. В описаний період була відома як київська «вулиця червоних ліхтарів». Описана у повісті О. Купріна «Яма».] чекаючи, поки жалісні батьки відгукнуться та пришлють грошенят. Тут, звісно, не до костюмів, поїсти б чогось...

Так воно й було.

Звісно, молодик, торгуючись із подільським кравцем, поняття не мав про його історію. Сам переживав не найкраще фінансове становище, та якби ж лише цього горя. Одяг, у якому вийшов на волю, був закривавлений та брудний. Інші нехитрі пожитки хазяїн апартаментів, які винаймав молодий чоловік у Києві на Подолі, не надто розводяться, забрав за борги. Додавши при цьому ядуче: собі на збиток, але краще вже так, ніж нічого. Гроші в батька брати не хотілося. Позичити вдалося у знайомого, одного з тих небагатьох, хто ще не боявся з ним не лише спілкуватися – вітатися. Пообіцяв вислати, щойно влаштується на новому місці. Вистачило на костюм, сорочку, краватку, круглий солом'яний капелюх-канотье та квиток в один кінець на поїзд із Києва до Львова.

Звали чоловіка Климентієм Назаровичем Кошовим. Коли рекомендувався, називав себе Климом, інших просив іменувати себе так само запросто. Не любив, як сам казав, усяких там цирліх-манірліх, хоча професія зобов'язувала тримати марку, розшаркуватися в присутствених місцях.[9 - Державні установи в Російській імперії, буквального відповідника в українській мові не мають. До них належать не лише чиновницькі кабінети, але й приймальні, канцелярії тощо.]

Він був адвокатом.

Йому недавно виповнилося тридцять років.

І його могла вже розшукувати поліція щонайменше всієї Київської губернії.

Хоч ніби перешкод для виїзду за кордон не виникло, хтозна, що, коли й кому зайде в голову. Оголосити когось державним злочинцем та віддати наказ вжити заходів для розшуку й арешту – раз плюнути. Щоправда, у масштабах поліції та

жандармерії всієї неосяжної Російської імперії персону Кошового виглядала надто дрібною, аби розшукувати його по всій країні. Принаймні самому Климові хотілося, аби так було.

Мандрував київський адвокат другим класом, заплативши за квиток у жовтий вагон[10 - Пасажирські поїзди Російської імперії мали вагони трьох класів, котрі вирізнялися за кольорами. Синій відповідав I класу, жовтий – II класу, зелений – III класу. Поштовий вагон мав коричневий колір.] дванадцять рублів п'ятдесят копійок. У його становищі це були скажені гроші. Навіть хотів зекономити, поїхати третім, за вісім шістдесят. В останній момент передумав. Та поки вагався, місця розібрали – відразу кілька викупила ортодоксальна єврейська родина. Клим побоювався гармидеру, від якого гудітиме на ранок голова. Та вийшло навпаки. Діти, двоє пейсатих хлопчиків із різницею приблизно у пару років, та менша дівчинка, сиділи тихо, а коли потяг залишив позаду Фастів, мама почала мостити їх спати. Чоловіки, старший та менший, судячи з усього – тесть і зять, говорили в коридорі тихо.

З цікавості нашорошивши вуха, Кошовий розчаровано зітхнув: розмовляли на ідиші, якого він не розумів. А кортіло знати, з якою метою мандрує ця родина. Цілком можливо, старший вирішував у Києві різні господарські питання. Втім, це припущення Клим відразу відкинув – у такому разі чоловіки не обтяжували б себе жінкою з трьома дітьми. Швидше за все, родина перебиралася на Захід, бо справи в Києві ставали для них дедалі гіршими. Великого багажу пасажирів при собі не мали, що непрямо підтвердило саме таку версію: нерухоме майно розпродали, решту скарбу відправили слідом за собою окремим вантажем.

Час від часу євреї кидали в його бік підозрілі погляди. Навряд чи відчували з боку свого сусіди небезпеку. Напевне їм було в його присутності не надто затишно.

Тож Кошовий вирішив залишити їх хоча б на трохи, підвівся й прогулявся до вагона-ресторану.

Там теж не знайшов спокою.

По-перше, не було бажання й можливості витратитися на вечерю. Сидіти ж просто так не збирався, та й не прийнято. По-друге, його нерішучість неправильно оцінила компанія ровесників, коли запросила до свого гурту.

Схоже, вони засіли тут давно. Від здійсненого ними шуму гойдало весь вагон – так, принаймні, Климові здалося. Крім них, у кутку за столиком пристроївся інтелігентного виду пан із борідкою, у пенсне й тужурці інженера. Примостивши поруч на столі кашкет і поклавши на скатертину лікті, він палким шепотом переконував у чомусь даму, молодшу за себе вдвічі. Хоч та була вдягнена, як київська міщанка, виглядала особою інакшого, вищого статусу. З інженером не говорила, більше слухала, іноді кидала у відповідь кілька фраз, чим співбесідника зовсім не заспокоювала й не тішила. Заводився дедалі більше та, глипаючи на компанію, стишував голос, сильніше втягуючи голову в плечі.

Крім цих, у ресторані сидів ще один відвідувач. Товстенький лисуватий дядечко, чимось схожий на університетського доцента, сьорбав чай, гриз бублики й читав газети. Одну, чи то вже прочитану, чи на черзі, підклав під лівий лікоть, притиснувши до поверхні столика. Кошовий ковзнув поглядом, побачив частину назви, зрозумів – «Русское слово».[11 - «Русское слово» – найдешевша щоденна газета Російської імперії, видавалася з 1895-го по 1918 рік.] Іншу, в яку «доцент» заглибився, Клим так само впізнав – «Київські губернські відомості».[12 - «Київські губернські відомості» – офіційна урядова газета Київської губернії (Російська імперія). Видавалася російською мовою. Існувала з 1837-го по 1917 рік, з 1866-го виходила з періодичністю тричі на тиждень: по вівторках, четвергах, суботах.] Гамірна трійця вочевидь заважала, бо дядечко час від часу зиркав поверх газетного листка, супив густі брови, відтак мовчки робив ковток чаю, відкушував бублика й знову поринав у читання. Тутешній офіціант напевне вивчив «доцентову» поведінку – щойно той упорав склянку, як йому вже підносили наступну, забираючи спорожнену.

Спершу Клим не збирався затримуватися тут. Але один із гурту гукнув до себе. Вирішив – йому просто не знаходилося місця. Тож широким жестом запросили приєднатися, поставили чарку й голосно, хором, замовили ще карафку горілки. Кошовий випив та закусив підсмаженою шинкою, хоч перед від'їздом підживився вдома. Та вирішив віднині й надалі не вдавати прошеного: потяг віз у невідомість, коли наступний раз вдасться перекусити – хтозна.

Нові товариші знайомилися, називали себе, та Клим не затримав у пам'яті жодного імені. Знав – із молодими купчиками йому точно не по дорозі. Не через зневагу, навпаки – серед його клієнтів переважно були поміщики й промисловці середньої ланки. Буквально, мета їхньої подорожі була різною. Кошовий – вимушений емігрант, по суті – втікач із рідного міста, чого, звісно ж, не сказав, обмежившись загальним «у ділових справах». Товариство – на воді. Спершу в

Трускавець, бо наслухалися про новий європейський курорт,[13 - Будівництво бальнеологічного курорту в Трускавці, місті за 100 км від Львова, почалося в 1836 р. Від 1895 р. курорт активно розбудовується, модернізується, стає відомим та модним.] і там уже чекають відправлені наперед їхні пасії. Далі – у Баден-Баден, для порівняння. Один із компанії виявився сином якогось «спиртового короля» з-під Полтави, київські друзі витягнули його з собою й час від часу називали галушкою. Може, той і ображався, та старанно робив вигляд, що йому подобається.

Коли трійця почала допитуватися, в яких таких справах новий товариш іде до Львова і чи не готовий він плюнути на все та поїхати з ними, аби побачити трошки світу й познайомитися, коли пощастить, з гарною дівкою, Клим зрозумів – пора. Вибачився, випив на коня, послався на головний біль та швиденько забрався геть. Не хвилювало, що про нього подумують купчики й чи думатимуть узагалі.

Крім нього, вагон-ресторан не залишив ніхто з тих, хто сидів там раніше.

Рано-вранці, коли потяг зупинився у Волочиську й пасажири на кордоні почали показувати паспорти для перевірки, Кошовий що було сили намагався триматися спокійно та впевнено. Навіть змусив себе посміхнутися прикордонному офіцерові. Той глянув на нього, знизав плечима, взяв паспорт, погортав і повернув. Ураз, помітивши щось краєм ока, рвучко повернувся до вікна, не випускаючи документа з рук. Глянувши туди ж, Клим побачив: старший офіцер-прикордонник і двоє жандармських унтерів у формі затиснули на пероні в кліщі вчорашнього інженера. Той був без кашкета, розтріпаний, вимахував руками й щось завзято доводив їм.

Аж тут у полі зору з'явився, ніби ожила журнальна картинка, жандармський офіцер, за ним дріботів кругленький «доцент», з тростиною та в круглому капелюсі. Він ніс фанерний чемоданчик, обтягнутий штучною шкірою, й кинув ношу просто під ноги інженерові. Від удару вічко розкрилося, зсередини висипалися якісь стягнуті шпагатом книжечки, та роздивитися Клим не встиг – гурт на пероні дружно затупцяв, заступив підозрілий багаж. Кругленький показав рукою ліворуч, офіцер зробив знак. Один із унтерів заспішив у тому напрямку, «доцент» поквапився за ним. Жандарм же почав щось виговорювати інженерові.

Побачивши, що Кошового події зацікавили, офіцер знизав плечима, буркнув:

– Пропагандисти. На цьому тижні вже третіх знімаємо.

Клим вирішив не вступати в небезпечні розмови. А офіцер – не вести їх далі. Більше не мовив нічого, окрім традиційного в подібних випадках побажання щасливої дороги. Та й ті вичавив із себе: піддані Його Імператорської Величності, государеві слуги, ніколи не відзначалися надмірною ввічливістю та приязністю.

Клим, котрий раніше ніколи не перетинав західного кордону, дійшов висновку: ім тут дана спеціальна вказівка зберігати кислі обличчя. Обмежений словниковий запас, ймовірно, визначений височайшим велінням. Їхній перелік може бути написаний на якомусь офіційному папері. Це закріпили гербовою печаткою. Ось вони й вітаються, кажуть «будь ласка», дякують і чогось там бажають, бо є на те відповідне розпорядження. Коли потяг нарешті рушив та почухкав через Збруч, Кошовий настільки захопився своєю версією, що сам повірив – усе так і є.

Дочекався, коли повз вікна його вагона проміне інший, австрійський, берег річки, тоді не витримав – озирнувся, відчувши дивну потребу послати в бік країни, з якої забрався, останній погляд. Мимоволі зринуло лермонтовське напівзаборонене, тому й відоме в певних колах – прощай, немытая Россия.[14 - «Прощай, немытая Россия, страна рабов, страна господ» – вірш російського поета Михайла Лермонтова (1814–1841), датований 1840-м або 1841 р. Написаний ним під час другого та останнього, як виявилось, заслання на Кавказ. Був неофіційно заборонений для публікації. Також є припущення, що авторство Лермонтову приписують русофоби.] Але Клим відразу відкинув ці рядки від себе, навіть роздратовано труснувши головою. Він не знав, чи справді прощається. Їхав на деякий час, пересидіти бурю, та чи скоро вщухне – поняття зеленого не мав.

І ще одне – прощався не з Росією.

Рідну Київську губернію не вважав тією країною, з якої більш як півстоліття тому забрався на заслання російський поет.

Знав: там, куди ведуть залізничні рейки, нинішню російську провінцію називають Великою Україною.

Митники з австрійської сторони виявилися не те щоб привітнішими, але все одно – інакшими.

Чорнявий, на вигляд – угорський, офіцер виглядав зграбнішим за свого російського колегу, старшого дядька, спітнілого й пузатого. Віддав честь, узяв паспорт, звірив фото, і Кошовий зовсім не здивувався його реакції, коли їхні погляди зустрілися. Проте там, де Клим міг нарватися на непорозуміння чи грубість від государевого слуги, імператорський підданий просто підвів брови. Вочевидь, не знав, як правильно реагувати на побачене. Тоді прийняв єдино вірне для себе рішення: пропустив гримасу пасажира повз увагу, повернув документи, знову козирнув та зайнявся іншими.

Кошовий за набутою віднедавна звичкою торкнувся пучкою пальця краю правого ока, ніби так можна було все заспокоїти. Вкотре згадавши, як жандарма, котрий випускав його, це чомусь неабияк розізлило. Вирішив – учорашній арештант знахабнів зовсім. Кривляється, знущається, назад захотів. Обклав матом, ще й намірився затопити кулаком межі очі, та вчасно втрутився агент у цивільному. Мав досить повноважень, аби навіть без форми приборкати праведний жандармський гнів. Щоправда, потім сам не стримався, посміявся. Сказав – Клим полегшив роботу поліції. Чому? Бо раніше в картці писали – особливих прикмет нема. Віднині ж вона є.

Надовго.

Якщо не назавжди.

Заглибившись у свої думки, Кошовий не помітив, як потяг рушив нарешті зі станції Підволочиськ. А за деякий час ступив на перон, стискаючи в руці невеличкий саквояж – усе своє багатство на сьогоднішній день. Там маленьке фото батьків, забране в рамку під скло та дбайливо замотане у запасну сорочку, жилетка, модна краватка, пара білизни, окуляри в тонкій оправі – часом, коли доводилося багато писати й читати, вдягав, жаліючи очі, кишеньковий несесер, де тримав манікюрні ножиці, щіточку для вусів та інші потрібні дрібнички. Ще, на самому дні – кілька авантюрних романів, французьких та англійських. Книжечки не дуже грубі, зручні для подорожніх. Клим мав до них тягу з дитинства, не облишив у юнацтві, зберіг дотепер. Гаманець та паспорт тримав при собі. Документ глибоко ховав у внутрішній кишені, гроші – у кишені штанів. Як туди хто полізе, не відчути не можна.

Дбати ж було про що: катеринка, сто царських рублів, була зараз єдиним капіталом Кліма Кошового.

Потупцявши на місці й роздивившись навкруги, молодий чоловік перекинув саквояж із правої руки в ліву та впевнено пройшов до виходу на привокзальний майдан. Там зупинився на бруківці, глянув на величну, ошатну, помпезну споруду, якою явилася його очам вокзальна будівля. Тут же пригадав київський, старий, дерев'яний, ще й приречений наказом генерал-губернатора на знесення. Контраст справді виглядав величезним, і Клим уперше уявив себе не просто в іншому місті чи іншій державі – бери більше, в іншому світі.

Розглядати будівлю можна було безкінечно. Зрозумівши це, Кошовий рішуче розвернувся й покрокував уперед, перетинаючи площу навскоси. Пройшовши чималу відстань та зиркнувши ліворуч, вгледів споруду, частково прикриту будівельними лісами. Примружившись, аби краще бачити, Клим зрозумів: це тут зводять католицький храм, причому досить давно.

Вигляд храму нагадав, що люди тут сповідують переважно католицьку віру. Сам Кошовий до релігії ставився нейтрально. Батьки, звісно, ходили до церкви, сам він теж дотримувався православних традицій, але при цьому не мав того щему в серці, який напевне мусить визначати віруючу людину. Він чув та читав, що католики мають інакші стосунки з церквою та вірою, ніж православні. Але при цьому так само знав та відчував: у провінціях Російської імперії так само інакше ставляться до віри, ніж у Великоросії.

Принаймні єврейські погроми проводили діячі з Київського відділення «Союзу Михаїла Архангела», називаючи себе борцями за панування істинної віри. Натомість українські віруючі у схожих акціях помічені не були. Тож православна віра, котру сповідували росіяни, дозволяла їм заради її ствердження громити єврейські вулиці й квартали, тоді як Бог, якому молилися в храмах українці чи, як частіше їх називали, малороси, на сумнівні подвиги заради віри не благословляв.

Міркуючи так, не стільки через намір поміняти не лише місце проживання, а й церковну конфесію, скільки для того, аби чимось зайняти голову, Клим дійшов до місця, де ставав трамвай. Зупинка позначалася стовпом, на якому він побачив дві букви – «D» і «H».[15 - Маршрути львівського трамвая позначалися двома латинськими літерами – першими буквами назв кінцевих зупинок польською. Зокрема, D – головний вокзал (пол. Dworzec główny), H – проспект Свободи (зупинка називалася «вулиця Гетьманська» – тодішня назва проспекту Свободи;

пол. Hetmanska).] Поки міркував, що вони означають і чи доїде звідси туди, куди треба, нагодився й сам трамвай. Щойно він зупинився й двері відчинилися, Кошовий раптом передумав сідати. Відступив назад, дочекався, поки вагон розвернеться на рейках та поїде, дзенькаючи, назад.

Провівши трамвай поглядом і прийнявши, як йому самому здалося, важливе рішення, прибулий пішов на протилежний бік площі, де товклися коляски візників.

Розділ другий

Інший світ

– Їхати, пане? – запитав[16 - Увага! Тут і далі в романі герої однаково вільно спілкуються польською, німецькою, українською мовами, а також використовують російську та ідиш. Епізодичне вживання будь-яких інших мов буде подаватися в окремому перекладі.] найближчий до нього.

– Поїдемо. Для чогось же ти тут стоїш.

Тепер візник розвернувся до Кошового повністю, при цьому ледь не ковзнувши з козел. Клим зміг розгледіти свого першого львівського знайомого краще. Невисокий, міцний, із вузьким лицем, вуса хвацько підкручені вгору. Вбраний він був не так, як його київські колеги: світла сорочка, жилетка, чиї гудзики погано сходилися на черевці, чорні штани в дудочку, запорошені гостроносі черевики. Вказівний палець підбив угору круглий, схожий на невеличкий казанок чорний капелюх з вузькими круглими крисами.

– З Великої України, по вимові чую, – сказав упевнено й одразу запитав, сіпнувши гострим, зарослим учорашньою щетиною підборіддям: – Чого це ви, пане?

Клим зробив вигляд, що не зрозумів, знову торкнувся пучкою краю ока, перепитав:

- Що - «чого»?

- Оце, - цікавий візник повторив за Кошовим.

- Не твое діло, - відповів грубувато, зовсім не боячись виглядати нечемним в очах візника. - Ми їхати будемо чи кривлятися?

Візник гмикнув, широким жестом запросив пасажира сідати в коляску. Коли той вмовстився, запитав, не поспішаючи повертатися спиною:

- Куди пана везти? - І знову не стримався: - Це ж ви з київського, так?

- Угадав, - відповів Клим сухо.

- А я, пане, не циганка, щоб вам тут гадати.

У голосі кучера тепер зазвучали зухвалі нотки, з чого Клим зробив висновок: львівські візники від київських мало чим відрізняються. Теж не надто зважають на чини. Хоча сам він у Києві не мав аж такого великого чину, аби перед ним ламали картузи міські «ваньки».[17 - «Ванька» - побутова назва вуличних візників у Російській імперії.] Вирішив промовчати, заводитися з першим-ліпшим не збирався.

Та новий знайомий не вгавав:

- Знаєте, шановний, скільки Захар Гнатишин тут працює? Бігме, ще трамваї, грім їх побий, не ходили! Ось ця краса була тільки в задумках, - безцеремонно тицьнув у бік вокзальної будівлі. - Її ж у мене на очах зводили!

- Захар Гнатишин - це ти, як я розумію?

- Рекомендую! - Візник блазнювато підніс «казанка». - Так ось, шановний, я тут, на цьому місці, стою стільки, скільки не всяка людина в наш час проживе. Чи я не знаю, коли, звідки та які потяги приходять до Львова щодня? Німецьку із цим усім вивчив, пасажирів закликати. Як ви думали? Приїхала людина, скажімо, з Відня. Чує знайому мову. Звичайно, піде до мене пасажиром. Без цього ніяк, шановний. Так куди зволите їхати? У справах тут? Тоді треба в готель. Дуже

раджу «Жорж»,[18 - «Жорж» – готель у Львові, яскравий приклад архітектури фешенебельних готелів XIX – початку XX ст. Один із найстаріших готелів міста. Протягом існування неодноразово реконструювався.] доведу з вітерцем. Кліпнути не встигнете, як там будемо.

– Знущаєшся? А ну, як я пересяду?

– Та нікуди ви не пересядете, – відмахнувся Захар. – Зараз моя черга везти. У нас тут такий порядок. Домовилися не відбивати пасажирів один у одного. Раніше такого не водилося за нашим братом. Як пустили трамвай, довелося гуртуватися.

– Чому?

– Конкуренція, знаєте таке слово? Старші люди, особливо жінки, того трамвая відразу не злюбили. Був випадок, у газетах навіть писали, коли одна поважна пані повернулася до нього спиною і таке показала, що навіть у батярській кумпанії вголос не скажеш. А вже як тутешні батяри за язиком не стежать, то мусите знати! Але ті, хто молодший, кажуть – то є прогрес! – Захар багатозначно підніс пальця вгору. – Тож трамвайники в нас пасажирів таки відбирають. Домовлятися треба – не чубитися, як раніше, не відлякувати клієнтів. Чемно стояти й чекати на свою чергу.

– І я не можу пересісти?

Візник похитав головою.

– Ніхто поперед мене з місця не рушить. То як, до «Жоржа»? Чи краще інший готель, такої ж кляси, бо в «Жоржі» нині незатишно. Щось там добудовують.

У животі Кошового зрадницьки забурчало.

– Бачу, ти тут усе знаєш, – почав здалеку. – Насправді просто зараз готель мені не потрібен. Приїхав у гості до давнього приятеля. Живе він на вулиці Личаківській, то далеко звідси?

– Не аж так. Думаю собі, вам, пане, Нижній Личаків треба.

- Є різниця?

- І то велика. Нижній – то поважні люди живуть, там зараз багато прибуткових будинків для забезпечених осіб. Верхній – то щось зовсім особливе. Батяр на батярі, ще й батяром поганяє. Це ж треба, послав Бог сусідство шановному панству.

- Ти вже не раз їх згадуєш. Хто такі? Розбійники, бандити, крадії?

- Та де! Як зустрінете батяра – не кажіть йому такого. Інакше ворог на все життя. Бешкетники, авантюристи, так у нас говорять. Ну, найбільший злочин, на який здатні, – гаманця потягнути в роззяви. Чи годинник золотий. Або файні шкіряні рукавички. Зі справжніми злодіями та страшнішими головорізами, котрих на Клепарові[19 - Клепарів – район Львова, в описані часи робітниче передмістя. До складу міста увійшов 1931 року. Був знаний деревами черех – гібриду вишень та черешень.] повно, личаківські батяри не дружать. Тільки шановному панству від того не легше. Батяр... що вам казати, батяр він і є батяр. Самі побачите. То на Личаківську вам? Номер який, знаєте?

- Дев'ятий. – Адресу, вказану в листі, Кошовий завчив напам'ять. – Тільки треба перед тим ще одну справу зробити, пане Гнатишин.

- О! Раз пасажири панькаються – то є щось важливе. Кажіть уже. Без криміналу?

- Без, – заспокоїв його Клим. – У кожному разі, я так думаю, що нема. Справа така – грошей не маю.

Візник присвиснув, знову підбив капелюха пальцем догори.

- Тю! А чого ж ви сідаєте їхати, коли нічим платити? Пішки прогуляйтеся, прошу пана! Погода ач яка файна.

- Ти не зовсім вірно зрозумів, – кахикнув Кошовий. – Платити є чим. Ображений не будеш. Хотів сказати, не маю корон. Зате сто рублів є, катеринка, ось.

Задля наочності, на підтвердження своїх слів, Клим витягнув із кишені худюче портмоне, звідти вивудив і показав своє багатство – банкноту з портретом

імператриці Катерини Другої, на яку дивився античний воїн із мечем у правиці, віддано приклавши ліву руку до серця.

– У нас такі не ходять.

– Знаю. Корон та крейцерів тутешніх не роздобув. Поміняти треба. Може, відвезеш до найближчого банку? Там і розрахуємося.

Візник почухав потилицю.

– Якщо так... Можна й до банку, коли хочете. Проте, як на мене, вам ліпше на Нижні Вали.[20 - Нижні Вали – центральна вулиця Львова, вони ж – Гетьманські Вали, теперішня назва – проспект Свободи.]

– Це куди? Далеко?

– У Львові все недалеко. Міняли там збираються, на бульварі. «Чорна біржа», знаєте.

– Там варто вважати?

– Та де! Навпаки, з ними простіше домовитися. Не треба показувати документи. І змінюють так, як найкраще. За вигіднішим курсом, аніж банк дає.

– Не обмахлюють?

– Що? А – ні, зі мною ні. Хоч узагалі таке в нас водиться. Батярів на бульварі так само не бракує. Від тих усього можна чекати. Але я часто до міняйл пасажирів вожу, декого знаю. Чого там – декого: звезду вас із Юзьом, – сказавши так, для чогось додав: – Паном Юзефом.

– Пан, не пан, Юзеф, Юзьо – все одно. Аби гроші поміняв. Отоді вже на Личаківську поїдемо, під дев'ятий номер. Годиться?

– Їдемо вже! Скакайте в дорожку!

Кошовий слухняно примостився на пасажирському місці.

Захар же, розвернувшись на козлах, підхопив віжки, поцмокав губами, легенько вдарив коня по вгодованих та добре вичищених боках.

Заклацали підкови бруківкою.

Рушили.

Усе довкола і правда справляло на Кліма Кошового враження іншого світу.

Дрожка котилася неквапом. Візник не поспішав, бо того не вимагав пасажир. Спершу їхали вздовж трамвайної колії, і Захар, не повертаючись, говорячи голосно, повідав: донедавна вагони теж тягнули кінсьми. Лиш минулого року їх почали переробляти на електричні, бо міська влада захотіла, аби було, як у Відні. Тягнулося це дотепер. Частково трамваї ще рухала кінська упряж, але чим далі, тим частіше випрягали. Нові лінії, котрі прокладалися зараз у заможні райони, вже від самого початку жилилися електричним струмом. І схоже, ця пошесть не припиниться.

– Чому пошесть? – запитав Клим, подавшись уперед, аби візник краще чув, і підніс голос.

– Та не кричіть ви! – відмахнувся Захар, далі дивлячись перед собою, і збоку могло скластися враження – говорить сам до себе чи бесідує з широким та округлим кінським задом. – Чого валувати на все королівське місто? Я все чую.

– Та поясни, чому ти так трамваї не любиш. Прогрес же, – і, вирішивши, що простий львівський візник повною мірою відчуває подихи й виклики часу, додав:
– Я, наприклад, прихильник прогресу. Електрика...

– До чого тут електрика? – знову відмахнувся той. – У мене вдома гасова лампа. Не кажу, що ми з жінкою та дітьми дуже від того потерпаємо. Вулиці треба освітлювати, то так, то вірно. Ліхтарі – правильно, вечорами й ночами по світлих вулицях людей возити вигідніше. Тільки ж світло ліхтарне – воно ж не гуркотить.

– Все одно не розумію.

Захар зітхнув.

– Глядіть, пане. Поки у трамвайні вагони запрягали коней, іхала ця конструкція повільніше. Зате – тихо. Щойно підключили електричну тягу, швидкість збільшилася. Але ж і грюкає по бруківці – Матір Божа! – Він перехрестився вільною рукою, тим більше, що саме минали черговий храм. – Ще буває, іскри з-під коліс як сипонуть! Коні живі, вони попервах боялися, сіпалися. У мого кумпля[21 - Кумпель – старольвівське слово, котре означає «товариш», «колега», в німецькому оригіналі – «шахтар».] навіть понесла кобила, з пасажирами в колясці.

– У кого?

– Товариша, – охоче пояснив візник. – То в нас так батяри говорять – кумпель. Раз ідете на Личаківську, наслухаєтеся ще. А про пригоду з моім кумплем газета «Кур'єр Львовські»[22 - «Кур'єр Львовські» (Kurjer Lwowski) – щоденна польська газета, котра видавалася у Львові з 1883-го по 1935 рік. Тривалий час у її редакції працював український письменник, класик української літератури Іван Франко (1856–1916).] потім писала: у колясці сиділи пан інженер із Лодзі, його пані інженерова та двійко діточок, дівчатка восьми й шести літ. Ледь урятували тоді, відбулися переляком, хоча й дуже сильним. Пан інженер сам би пробачив, жінчині переживання теж не сильно переймали. Дітей налякали до півсмерті, менша дівчинка взагалі зомліла. Словом, заплатив би мій кумпель великий штраф. Пізніше казав: думав уже, як і за скільки продасть коня з упряжжю, більше нема де грошей роздобути. Богу дякувати, знайшовся пан Геник, викрутив із халепи.

– Хто такий?

– Адвокат.

– Ану-ну! – зацікавився Клим. – Адвокат, кажеш?

– Теж мені – дивина! Цього добра у нашому Львові навіть забагато, як для одного міста. Вже не вживуться між собою. Хто спритніший – той має гроші. Задорого, скажу я вам, деруть із простих людей. У вас так само?

– Всяко. Чим це скінчилося? У твого... цього самого... кумпеля гроші, як я розумію, не водяться?

– Зате магістрат наш має грубі гроші з того трамвая! – промовивши так, Захар Гнатишин розпрямив спину, розправив плечі, викотив груди і тепер сидів на козлах із виглядом переможця. – Спитаєте, пане, до чого тут магістрат? А я вам скажу! Той пан адвокат, котрий постукав у квартиру мого товариша, прийшов туди сам. З газетою в руці, те число, де описували ту прикру пригоду. Ще й малюнок додали, на ньому колега намальований з перекирвленим писком. Смішно, тільки ж не йому реготати. Так ось, пан адвокат його розшукав і каже: кобила ваша, шановний, рвонула з місця й понесла, бо перепудилася, зачувши гуркіт електричного трамвая. Ще й побачила, як з-під коліс вирвався сніп вогню. То що, скажете, кобила в цьому винна? Чи, не дай Боже, її власник, візник з багаторічним досвідом, якого всі колеги знають з кращого боку? Аж ніяк! Винен трамвай! І не чоловік, котрий ним керує, з нього нема чого взяти, найманий працівник. Збитків потерпілому панові інженеру завдав магістрат. У той самий день, коли почав клопотатися в імперському Міністерстві транспорту про дозвіл розпрягати коней і переводити трамвай у Львові на електричну тягу! Отак! Від президента міста й треба вимагати грошей за завдані людям збитки!

– І вийшло?

– Чого б то не вийшло? Коли кумпель мені про то розповів, я розізлився.

– На кого?

– На себе! У мою голову таке б мало вступити! Бо потрусити президента міста – це ж свята справа, хіба ні? Словом, за якийсь час приносить той пан Генік моему колезі свіже число тієї ж самої газети, «Кур'єр Львовські». Розгортає й показує. Там знову про нього написано, але вже без карикатури. Громадянин такий-то домігся, аби магістрат визнали винним у тому, що родина пана інженера з Лодзі пережила прикрі моменти і зазнала збитків. Бо трамвай налякав кобилу, запряжену в дрожку, у якій вони їхали у своїх справах на іменини до родича. Також відшкодування належить власнику кобили й дрожки. Бо той зазнав не менших збитків. Знаєте, що я ще вам скажу? Перед тим вступив до мого товариша додому сам пан редактор «Кур'єра». Приніс йому аж сто корон, тільки б чоловік не слухав свого адвоката й не позивався потім ще й до газети за образливий малюнок. Виграв би більше. Між іншим, пан адвокат, як про те

дізнався, дуже гнівався. Виявляється, таки збирався труснути в суді ще й пана редактора, бо добре справа пішла, вирішив ся не зупиняти.

Тут балакучий Захар Гнатишин порівнявся з екіпажем, що їхав тією ж вулицею в протилежний бік, і відволікся, привітавши знайомого візника голосним: «Сервус!», піднявши при цьому капелюха. У відповідь почув: «Честь!», і товариші на козлах розкланялися один одному.

Поки тривав короткий обмін люб'язностями, Клим наново прокрутив у голові почуте.

Зі своєї, хай не такої вже великої, адвокатської практики не міг пригадати випадку, коли б можна було дійсно виграти позов проти міської влади чи судитися із самим генерал-губернатором Києва. Більше того – не знаходив нічого схожого у справах старших колег. Здається, жоден київський адвокат не став би на такий завідомо програшний шлях. Чого там – бери вище: у Харкові, Москві, самому Санкт-Петербурзі такі процеси навряд чи можливі. Інакше газети давно б уже написали про подібні юридичні прецеденти.

Виглядає, тут, у Львові, справді все інакше. Практикувати буде непросто. Хоч Кошовий і не сподівався, що піде легко, та аж зараз прийшло остаточне розуміння: скільки б часу він у місті не затримався, довго чи коротко, доведеться звикати до нових правил. Аби хоч наново вчитися не відправили. Бо доведеться, як не те, мести вулиці. Чи хоча б податися у візники. Захар як українець може скласти протекцію.

Між тим, той повів далі, явно загнуждавши улюбленого коника:

– Отже, шановний пане, подібних випадків у нас вистачає.

– Позовів до магістрату?

– Наляканих коней! І якби ж то тільки коней! Поки не проклали колій, місто спало тихо. Передмістя й нині не скаржиться. А ось там, де живуть заможні люди, спокою нема. Трамваї починають ходити рано, гуркотять і дзеленчать. Зимом ще можна щільно вікна зачинити, та й то не завжди допомагає. А коли літо й так пече, чого за Львовом узагалі-то не водиться, бо дощі для цієї пори року тут нормально... Словом, трамваї заважають спати. Панство ж у нас таке, як і у вас, і

кругом, – любить довго поніжитися в ліжках. Для них ранок пізно починається. А тут – грюкіт під вікнами щодня, немов на залізниці товарні вагони вантажать! Кому сподобається? Мало кому. Особливо забудовникам та власникам дохідних будинків.

– Чому?

– Бо віднедавна бажаючих жити на вулицях, де їздять трамваї, поменшало. Дурне, що центр міста й місця престижні. Звісно, продати можна. Квартиру здати в оренду так само не складно. Але вже не за ту ціну, яку правили до трамвая. Ледь не у половину менше. Що скажете на це?

Відповіді у Кліма не знайшлося. Судити про звичаї міста, в якому був лише трохи більше двох годин, він не збирався, бо місцевим усе одно краще видно, тож навіть найменшу суперечку програє.

Замість того Клим відкинувся на трохи витерту шкіряну спинку сидіння й почав роздивлятися, де це він іде.

Перше враження, отримане від розглядання вокзальної споруди, зараз лише підсилювалося й закріплювалося.

Довкола все виглядало величним, могутнім, зведеним на віки. Тут незримо витав дух консерватизму. Чоловік молодий, Клим мимоволі вловлював це. Спершу прийшло відчуття, ніби опинився десь у склепі, серед сірого холодного каміння. Та лиш на короткий час, швидко минувши.

Надалі майже витіснилося іншим – міська велич лише здавалася такою непробивною й непорушною. Насправді ж дрожка їхала між сучасними, зовсім не схожими одна на одну будівлями, котрі лише на перший погляд виглядали похмурими й суворими. Те, що здалося Кошовому старосвітським, навіть нагадало про читане в історичних книжках середньовіччя, в дійсності було гарно продуманим, добре впорядкованим та ледь не ідеально організованим.

Вулиці тут звивалися, сходилися, розходилися й знову збігалися в зовсім несподіваних місцях. Житлові квартали нагадували античні лабіринти. Міські

кам'яниці ніби зійшли з колись улюблених Климом сторінок лицарських романів – не вистачало хіба воїнів у страхітливих обладунках та прекрасних дам із букетами обабіч, на хідниках та у вікнах будинків. І все це дивним чином жило жваво. З одного боку – ніби й за знайомими Кошовому провінційними звичаями, але насправді – у своєму, особливому, не зрозумілому сторонній людині ритмі. Не надто широкі вулиці лиш доводили, наскільки тутешні жителі можуть бути близькі одне до одного.

Жодним чином не родичі. Навпаки, навряд чи у Львові, де під дві сотні тисяч народу, містяни знають одне одного, до чого Клим звик у Києві, – можна пройтися від Бессарабської площі Хрещатиком через Прорізну вгору до Софії, а звідти – до Андріївського узвозу вниз, на Поділ, і за час прогулянки привітатися з купою знайомих. Добра половина з них попросить передати уклін татові. Інші поцікавляться справами, і то не вияв гарних манер. Люди знають про те, хто зі знайомих чим займається. Тоді як Львів, принаймні так здавалося Климові, своїм облаштуванням підкреслював зовсім інший рівень стосунків навіть між незнайомими людьми. Хай вони й живуть в одному місті, тільки в різних його частинах.

Старе місто було головним на східній околиці великої імперії.

Офіційно вважалось центром провінції.

Та водночас саме по собі периферійним не виглядало – принаймні тою мірою, якою Кошовий звик сприймати губернські міста імперії Російської.

А значить, тутешні містяни мають бути далекі від того тотального братання й родичання, які в характері справжніх провінцій. І збурити Київ легше, ніж місто, яке завмерло у власній повазі та величі. Адже, навіть приїхавши до Львова вперше, Кошовий відчув, як усе довкола не лише міняється, а й готове до змін і розвитку.

Бурчання візника Захара на адресу трамваїв – живе тому підтвердження: зміни помітні.

А отже, до них, пошпетивши, кінець кінцем звикаеш.

Тоді як середовище, завмерле в собі, всіляко опирається будь-якому впливу ззовні чи зсередини. Адже це принесе за собою бодай якісь незручності.

Закритий світ дуже легко підірвати зсередини. Й збити з пантелику його мешканців надовго, як не назавжди.

Це Клим мав нещастя відчувати на собі. Й від цього спробував утекти, сідаючи вчора у вагон на Київському вокзалі.

Поринувши в такі ось думки, Кошовий перестав крутити головою. Повз нього й надалі пропливали в неквапному ритмі установи, крамниці, салони, контори, кав'ярні, житлові будинки. Якби вийшов з дροжки й пішов би далі сам, напевне заблукав. І чим далі, тим менше Клим уявляв, куди саме доставляє його львівський візник.

Тому зовсім несподіванкою стало, коли Захар натягнув віжки, зупинивши коня, і гаркнув:

– Приїхали, пане! Прошу дуже!

– Що?

– Нижні Вали, кажу! Злазьте!

Розділ третій

Ласкаво просимо до Львова!

Кошовий підхопив саквояж, ступив на землю, запитально зиркнув на свого несподіваного поводиря.

Захар так само зліз із козел. Жестом велів пасажирові стояти, де стоїть, і неквапом рушив бульваром у напрямку, як помітив Клим, банківської будівлі. Не дійшовши, ступив убік, вирізнивши серед пішоходів високого чоловіка в елегантному костюмі, круглому крислатому капелюсі та з легенькою тростиною в лівій руці.

Складалося враження, що він байдикує, бо має помножений на натхнення вільний час. Чоловік походжав бульваром, граючись своєю тростиною, яку тримав швидше для краси, як елемент вбрання – зовсім не кульгав, край тростини не торкався бруку. Здавалося, він так грається, імітуючи спритні рухи циркового артиста. Люди довкола та їхні справи високого, на перший погляд, не переймали зовсім, прогулювався ніби без певної мети. Навіть не схоже, що прийшов сюди на побачення – час для високого значення не мав.

Та, придивившись уважніше, Клим зрозумів: байдикування оманливе.

Насправді погляд з-під крисів швидко й ретельно обмацував кожного, хто з'являвся на маленькій площі. А ще Кошовий помітив – поява візника не пройшла повз увагу чоловіка з тростиною. Та він навмисне повернувся до нього фалдою, привітавшись із знайомим, що саме проходив повз, перекинувся кількома приязними словами. Дозволив собі помітити Захара, лиш коли візник наблизився на відстань простягнутої руки.

Відбулася коротка розмова. Після того Захар, глипнувши через плече, кивком підкликав Кліма. Той підійшов, і візник відступив убік:

– Ось вам пан Юзьо, прошу дуже.

Зараз, коли нові знайомі стояли навпроти, Кошовий розгледів, як гарно випрасуваний костюм Юзя, але при цьому комір сорочки був розстебнутим на два гудзики, шию не прикрашала краватка. Це мусило справити, й напевне справляло, про нього враження як про людину ділову і водночас – дуже демократичну. Зі мною можна без церемоній, запросто, слухаю вас уважно: ось що говорив розстебнутий накрохмалений комірець.

Гнатишин хотів далі говорити з міняйлом. Але той, угадавши наміри, рвучко смикнув рукою перед собою, немов засмикував віконну фіранку.

– Маеш до мене справу? – Візник мотнув головою, знову відкрив рота. Міняйло перервав: – То ліпше помовч. Бачили гадулу? – Тепер він звертався вже до Кліма. – Рот не закривається, знаю я таких. Була колись гарна думка заборонити візникам балакати, коли везе людину. А то так захопиться, ще через плече зирить. На дорогу не дивиться, збиває живих людей. Може, самі поговоримо?

Високий глянув на Захара. Той, видно, звик до манер міняйла, стулив писок, відступив, лишивши партнерів сам на сам. Юзьо зосередився.

– Пан має проблему? – запитав швидко. – Сподіваюсь, усе законно?

Відповісти Кошовий не встиг. Бо Юзьо раптом намалював на продовгуватому лиці подив, а тоді повівся зовсім уже несподівано.

Подався трохи вперед.

Витягнув шию – і підморгнув Климові правим оком, навмисне стискаючи віко сильніше. Потім, після короткої паузи, так само старанно моргнув лівим. І вже ніби зовсім на закуску, коротко кліпнув обома.

– Не кремпуйтеся,[23 - Кремпуватися (діал.) – соромитися] прошу пана. Усе буде добре. Тут усі свої, маємо вірити одне одному.

Клим зітхнув, за звичкою торкнувся правого ока й мовив:

– Кажуть, тут у вас можна гроші зміняти.

– У нас не банк. Але можна, – кивнув Юзьо. – Тільки курс буде інакший. Вас влаштує?

– Інакший – то який? – поцікавився Кошовий.

Міняйло глянув на візника, і той знизав плечима.

– Нині не бачив.

– А що треба бачити? – не зрозумів Клим.

– Пояснюю, аби знали на майбутнє, – сказав Юзьо. – Є така система значків, придумана не тут і дуже добре працює. Курс корони до інших грошей визначають у Відні, отам. – Він мотнув головою кудись угору так, ніби це відбувалося в небесній канцелярії. – Значення доволі гнучкі. Тому передати відомості можна телеграфом, як роблять банківські установи. Он, бачите, біля Ощадної каси гуртується наряд? То все жиди, чекають на телеграми. Але можна повідомляти про курс інакше – залізницею. Практикується у середовищі інших ділових людей.

– Це як?

– Учора у Відні на вагон поїзда, що іде до Львова, поставили крейдою цифри. Раніше домовлено про систему. Лишається потурбуватися, аби потяг зустрів тут вчасно. Ось так ми на Нижніх Валах знаємо не банківський, офіційний, а справжній курс корони.

– Відрізняється?

– Не на багато, – визнав Юзьо. – Але якщо пан оперує великими сумами, така різниця може стати суттєвою для вас. Змінитися на вашу користь.

– Пан оперує сумою в сто царських карбованців.

Витягнувши портмоне, Клим видобув та показав міняйлові катеринку.

– Дозвольте?

Тонкі пальці спритно вихопили купюру. Юзьо проробив із нею швидкі й складні для стороннього розуміння маніпуляції, жмакаючи й роздивляючись на світло, при цьому тростини не випускав. Нарешті склав удвоє, покрутив, ніби тримав незначний папірець, не втримався – знову підморгнув.

– Для когось сума незначна. А для когось – цілий капітал. То вже як пан себе оцінює, – пояснив багатозначно. – Можу запропонувати вам обмін за курсом, який я знаю станом на позавчора. За один царський рубль просили дві корони та

тридцять крейцерів. Зараз він може бути меншим, може бути більшим...

– Я не дріб'язковий, – перервав його Клим, хоч прозвучало це й не зовсім увічливо. – До того ж поспішаю. Іншим разом із задоволенням поговоримо про фінансові справи. Правда, я на таких матеріях мало знаюся, але якщо треба для приємного знайомства...

– Для приємного знайомства базікайте собі з кобітами на Ринку, [24 - Площа Ринок, центральний майдан Львова, історичний центр міста.] – міняйло теж вирішив відкинути зайві церемонії. – У нас ділова обгородка. Тож двісті тридцять корон. Маєте.

Юзьо занурив купюру в кишеню піджака. З іншої, підхопивши тростину під руку, витяг пухкеньке портмоне, щільно натоптане купюрами різного достоїнства. З одного боку – стосик австрійських корон, з другого – окремо перекладені банкноти іншого походження. Відрахувавши Кошовому дві сотенні банкноти, він сказав:

– Тримайте оце. Зараз пошукаю решту.

Кошовий мотнув головою.

– Щось не так?

– Усе так, пане Юзьо. Мені все дрібнішими, коли ваша ласка.

Знизавши плечима, міняйло акуратно склав крупніші гроші на місце. Послинив пучки пальців, витягнув менші. Сказав, скільки то буде, і Клим старанно перерахував, так само змочивши пальці слиною. Кивнув – усе вірно, поклав гроші в гаманець, не стримався – переможно лягнув ним по розчепіреній долоні.

Зовсім поруч немов бичем клацнуло:

– Злодій! Злодій! Ловіть злодія!

Кошовий здригнувся.

Вигук пролунав таки несподівано. Схоже, його нові знайомі теж нічого такого не чекали.

Та вже наступної миті між ним та Юзьом стрімкою блискавкою пролетів утікач.

Роздивитися його Клим не встиг – на швидкості його зачепили плечем. Заточився, скрикнув, ледь не втратив рівновагу. Наступний поштовх, уже в спину, виявився ще міцнішим. Тепер адвокат уже падав на коліна, витягнув руки вперед, аби не заорати носом. Правиця розтиснулася, гаманець вилетів, упав на брук, відлетів на лікоть, як не більше. Уже приземлившись на чотири, намагаючись не зважати на раптово зчинений гармидер, Клим сіпнувся за гаманцем, та враз на руку хтось сильно наступив.

Кошовий зойкнув не так від болю, як від раптовості всього, що відбулося. Не стримався – вилаявся. У відповідь теж почув лайку, та не на свою адресу: проклинали втікача, через якого все закрутилося. Мить – і Климові вже допомагали підвестися. Хтось дбайливо обтрушував піджак, інший сунув до рук упущеного гаманця.

– Тримайте, тримайте, то ваш, пане!

Стиснувши потерту шкіру, адвокат голосно подякував, сам не знаючи кому.

Поклав гаманець у кишеню.

Видихнув.

Ніби маленька пригода, буденна, нічого не значить. А все одно забагато для людини, котра щойно приїхала в незнайоме місто. Поки поправляв одяг та тріпав трохи забруднені коліна штанів, довкола все заспокоїлося так само швидко, як збурилося. Нижні Вали поверталися до звичного життя, і до Кошового знову підступив Юзьо. Тепер уже не кліпав, забавляючись, виглядав стурбованим, поцікавився, взявши за плече:

– З паном усе гаразд?

– Тю... Що то було?

– Батярські забавки, бігме, – міняйло погрозив тростиною в той бік, куди вочевидь побіг злодій, якого намагалися зловити. – Такі не заріжуть, то не справжній кримінал. І навіть можуть бути несправжні лови злодія.

– Тобто?

– А отак! – розвів Юзьо руками. – Закортіло хлопцям здійснити бурду, людей збаламутити. Не скажу, що то звичайна справа. Часом поліція таки по когось із них та й приходить.

До Кошового враз дійшло, чого йому бракувало.

– Справді, поліція! – вигукнув він. – Ніхто не кличе поліцію! Злодія ж ловлять!

– О! – підхопив Юзьо. – Пан приїжджий теж помітив! Слухайте, були б то справжні, не батярські лови, поліція б уже спіймала злодія. Бачте, площа невелика. Виходів із неї небагато. Ззовні злапати втікача просто, тим більше, панів поліціантів у цій частині міста не бракує.

Поруч кахикнули – це нагадав про себе візник.

– Так ми ідемо далі, пане?

– Довго ще?

– Та де, зовсім поруч.

Прощаючись, Юзьо приклав два пальці до краю капелюха, відсалютував.

Клим повторив його жест. Коли міняйло не стримався й знову моргнув, не надто здивувався.

Далі обійшлося вже без пригод.

Захар зупинив коня біля тротуарної бровки навпроти масивної брами, вказав на номер будинку, доповів:

– Прошу дуже, приїхали. Нижній Личаків.

Потрібний будинок виявився триповерховим, з ошатним доглянутим фасадом. Трохи далі височів на стовпі ліхтар, уквітчаний легковажним зеленим віночком, що помітно розбавляло величну атмосферу. Вирішивши неодмінно прогулятися вулицею ще сьогодні, і особливо – під вечір, при ліхтарному світлі, яке напевне зробить усе довкола загадковішим, Кошовий ступив на хідник.

– Скільки буде?

Не дочекавшись відповіді, поліз по гаманця, знов ляснув по розчепіреній долоні, демонстративно поплював на пальці, відкрив.

Грошей не було.

Взагалі.

Спершу Клим подумав – здалося, такого не має статися. Поклав не туди, куди завжди, й зараз купюри лежать собі в іншому відділенні, посміюючись. Сіпнув пальцями – порожньо. Хіба глибоко примостився папірчик, складений у кілька разів. Клим знав, що то, але все одно витягнув. Записана львівська адреса. Та сама, вивчена ним напам'ять.

Розгублено підніс очі, нашттовхнувся на погляд Захара Гнатишина.

– Ти ж сам бачив... Я клав сюди...

– Нема, – мовив візник. – Були, то правда. Зараз нема.

– Куди... Мабуть, випали. Я роззява, поклав не туди, – Кошовий заметушився. – Поїхали, поїхали. Їх напевне хтось підібрав. Ти ж там знаєш декого. Хоча б того Юзя... пана Юзя...

– Можна пана Юзефа, – нагадав Захар.

- Та хай собі Юзеф - він же не забере собі! То ж знайомий твій!

- А йому ваші гроші й не треба, - гмикнув візник. - То «чорна біржа», на Вексклярській. Але ж пан Юзьо - не чорна душа. Чесний ділок. Повз його очі нічого там не падає. Вгледів би - тут же підібрав та віддав.

- А де ж...

- Забудьте.

- Тобто?

- Отак. Зовсім забудьте. Виглядає, то такі були злодії. Серед батярів різні трапляються.

Климові вже не треба було нічого пояснювати. Чітко відтворив у пам'яті недавню халепу. Ось він бере гроші в міняйла, кладе у гаманець. Сховати не встигає - за ним точно вже стежать. Гайнули ззаду, навмисне пробіг верткий крадій між ним та Юзьом, хоч міг оминути. Поштовх, дії відпрацьовані давно. Гаманець випадає, точніше - його вибивають. Тут же на коротку мить заступають. Щойно роззява оговтується, повертають назад. Декорація така, ніби його просто дбайливо підняли, аби справді ніхто не спокусився.

Мав Кошовий знайомих у кримінальній поліції Києва, водив дружбу з газетярами, адвокатів без зв'язків із пресою ніяк не можна. Дечого наслухався. Тож нічим новим тутешні спритники не здивували. Діють у таких випадках зазвичай трое. Один, граючи злодюжку, вибивав здобич. Другий прикриває, поки третій вичищає гаман. Він же повертає втрату власнику. Причому жодного розгледіти не вдається ніколи. Раз - і розчиняються, розходяться колами по воді.

Та від розуміння схеми легше не стає.

- І що тепер? - запитав Клим.

- Теж хотів би знати, - у тон йому відповів візник.

Рішення не забарилося. Воно ж очевидне, адже вони...

– Ми приїхали. Нам сюди, – сказав Кошовий.

– З цього мені яка користь? Безкоштовно доїхали. Я все розумію, звісно, й дуже перепрошую, але витратив на вас, пане, кілька годин. Міг би заробити, замість того співчуваю чужому горю. Попереджаю – розписок не беру.

– Розписок?

– Боргових. Трапляється, погуляють пани дуже добре, доставляеш їх, п'яненьких, а вони аж біля брами хапаються за серце: грошей нема. Видирають аркуші із записників, пишуть такі-от векселі. Потім ще більше часу тратиш, аби борг дістати.

– Господи, хіба я прошу в борг? Мій товариш напевне вдома! Отримав листа, відписав – чекатиме. Я піднімуся до нього, або ще краще – ходімо разом! Пан Сойка розрахується, я йому все поясню.

На лиці візника враз з'явився новий вираз. Таким Клим його вже бачив зовсім недавно, коли Захар показував йому денді-мінйяла пана Юзя.

– Ви сказали – пан Сойка? Чи я не помилився – отут, у цьому будинку, мешкає адвокат Євген Сойка?

– Ти хіба знаєш його?

– Особисто не знайомі. Хоч нашим братом він не гребує. Це ж той самий пан Генік! Він витягнув мого кумпля з халепи, допоміг відсудити в магістрату збитки!

– На Євгена Павловича це все дуже схоже, – промовив Клим.

Насправді не знав, чи властиво Сойці прокручувати саме такі справи. Адже не бачив його давно, з того часу, як той виїхав із Києва назавжди.

– Коли так, тим більше питання знімається, – повів далі Кошовий. – Довіряєте панові Сойці?

– Після того як він урятував кумпля – йому єдиному довіряю.

– Так гайда!

Ляснувши візника по плечу, Кошовий схопив саквояж та поспішив до брами.

Назустріч, швидше відчувши появу візитерів, ніж побачивши їх зі свого місця, вже квапився двірник. Тлустий, пишновусий, червона картоплина носа виглядала не частиною обличчя, а так, мов якийсь бешкетник зле пожартував, прилаштувавши її абияк в середину писка, коли той спав.

– Ми до пана Сойки! – вигукнув Клим, потім похопився, привітався: – Доброго дня вам!

– Пан Сойка не попереджав, – почувлася поважна відповідь.

Двірник навіть по-хазяйськи впер кулаки в боки, наче збираючись просто зараз прогнати непроханих гостей. Та головне – тримався, ніби вони справді намагаються зайти на його приватну територію.

– Тобто він удома? – перепитав Кошовий, узявшись за браму.

– То не має значення.

– Слухай, земляче, я з Києва. Давній товариш пана Сойки! Він на мене чекає!

Двірник знизав плечима. Не виглядало, що готовий міняти гнів на милість.

– Пан Сойка – людина відома. Наш пан домовласник його поважає. Значить, його слово так само закон і для мене. А пан Генік мені не давав стосовно вас окремих розпоряджень.

– Тьфу ти! Він удома чи його нема? – вигукнув Клим, відчуваючи черговий приплив розпачу, і тут же сам знайшов відповідь: – Удома, у себе! Де ж йому бути!

– Звідки це ви знаєте? – підозріло поцікавився двірник.

– Тут нічого спеціального знати не треба. Аби твого пана Геника не було вдома, ти б, земляче, не стояв тут таким цербером. Заходьте, шановні гості, цілуйте замок, раз кортить. А так ти не знаєш, що робити. Бо, схоже, пан Сойка велів казати – його нема і для кого. Чи інакше глянемо: він е не для всіх, і ти дістав чітку вказівку, кого пускати, а кого – ні. Хоча навряд чи ти маєш таке право – не пускати відвідувачів до пожильців, коли білий день. Висновок який, знаєш?

Двірник, явно не очікуючи такої стрімкої словесної атаки, мовчки похитав великою кудлатою головою.

– Заплатив за це тобі пан Сойка. Як кажуть у нас цигани, позолотив ручку. Нічого, не журися. Я скажу панові Геніку: ти робив усе вірно, чесно й сумлінно. Мо', він тобі ще підкине кілька крейцерів.

Останнє припущення прозвучало так переконливо, що двірник уже не гарикався – відчинив браму, пустив гостей до парадного. Боковим зором Кошовий вловив його простягнуту, складену човником правицю, красномовно ляснув себе по кишнях. Візник же, котрий сунув слідом, на мить зупинився, витяг і поклав у човник власну монетку. Коли ж рушили, пробурчав Климові в спину:

– Так само будете винні. Не платитиму ж я за вас кругом.

– Розберемося! – відмахнувся Кошовий, в якого чомусь стрімко поліпшився настрій.

Розташування сходів тут було для київського адвоката не дуже звичним.

Пройшовши головний хід та оминувши його, Клим піднявся сходами на широку веранду з бильцями, котра відкривала вид на двір ізсередини й вела прямо до потрібних дверей. Уявивши, як воно – коли отак, серед ночі, повертаєшся п'яним,

це ж в'язи можна легко скрутити, Клим нарешті дістався кінцевої мети.

Видихнув.

Замолотив у двері.

Коли звідти ніхто не відповів, почав грукати сильніше. Від такого будь-який запеклий сплюх мав прочуняти. За Євгеном Сойкою раніше не водилося звички валятися в ліжку довго, та звичкам властиво мінятися...

Тю, скільки можна спати. Навіть для ледаря занадто. А пан Геник, судячи з почутого, байдиків у Львові не бив.

Чергова порція ударів знову не дала результату. Зсередини ніхто не рухався.

Там, здається, взагалі не було живої душі.

Але ж якби Кошовий помилився і Сойка вийшов зранку у справах, для чого тоді двірнику з бульбастим носом морочити ім голову... Отакий він капосний, вирішив показати тут свою владу...

– Чого б ото лупати! Знадвору вас чути!

Ні, не схоже. Двірник уже сам піднявся на поверх, стояв на веранді й відсапувався.

– Ти ж казав – пан Геник удома! – дорікнув Кошовий.

– Він і є вдома! Повз мене не проходив, бігме! Повз мене взагалі тут ніхто не пройде! – скипів бульбастий. – Попередив мене ще вчора, ви правильно вгадали, пане! Мовляв, нині працюватиме вдома, нікого не пускати. Про кожного окремого доповідати, й то коли кричатиме – домовлявся, призначено, як ви оце тут! Відійдіть!

Тепер уже двірник молотив у двері. Клим визнав – кулаки в того значно сильніші за його власні. Гуркіт, припустив він, уже розбуркав би навіть сплячу красуню з тієї старої казки...

Стукіт затих.

– Щось не те, – промимрив двірник, пошкрібши свого круглого носа. – Щось не так.

Ніби думки Климові прочитав.

– Двері якось можна відчинити без жильця?

– Можна все. Власнику тільки треба сказати, панові Зінгеру. Але чи треба...

– Слухай, пан Сойка не виходив нікуди! Сам же божишся! Він не старий, але старший за мене на п'ять років! Хтозна, міг захворіти! Серцеві напади хапають і не дуже старих чоловіків, я про це в газетах...

– Ну, з вашими газетами! – скривився двірник. – Не в газетах справа. Пан Геник якось мені обмовився про щось подібне. Питаю не так давно: як, мовляв, ваші справи, пане Генику? То завжди говорить – добре, а тоді пожалівся, ніби в грудях ние. Я ще поспівчував, не без того...

Терпець Кошовому урвався. Він уже не зважав навіть на візника, котрий весь цей час похмуро мовчав, стежачи за подіями з-під лоба, відчеканив:

– Біжи по власника!

– Пощо власник?

– Тьху ти! Ламати двері без його присутності не маємо права! І доктора треба, про всяк випадок.

– Пощо лікаря?

– О Господи! Боліло в грудях, різне може статися.

Бульбастий уже не сперечався – потупцяв виконувати. Захар Гнатишин вперся об бильця гузном і завмер в очікуванні розрахунку з таким кислим виглядом, що

від самого цього Климові зробилося недобре.

Домовласник, череватий єврей з рясно вкритим крапельками поту лицем та рідкими кущиками волосся на видовженому черепі, прибіг дуже швидко. Тараторив – не лізе в особисте життя жильців, принципово не тримає в себе запасних ключів, аби не було спокуси прийти, коли нікого нема вдома. Ще й почав казати, як інші, не дуже совісні пани часом чинять інакше. Кошовий остаточно забув про чемність, тупнув ногою, грюкнув носом об зачинені двері. Більше нічого пояснювати не треба: товстун розпорядився нести сокиру.

Біля дверей довелося поратися довгенько. виявилися міцними самі по собі, й двірник, оглянувши все, порадив краще зняти з петель, аби не вирубувати замок. Лисий дав добро, візник тепер уже прийшов на допомогу, підключився – самого пройняло, стало цікаво. Удвох, підважуючи, де треба, сокирою, мужчини зняли петлі, відсунули двері вбік. Домовласник не зайшов – заскочив першим.

Клим заходив за ним, коли почув надривний крик, водночас повний розпачу й переляку.

Готуючись до найгіршого, забіг, відштовхнувши лисого на ходу.

Побачив спершу чоловіка долілиць на підлозі.

Тоді – темну пляму круг його голови.

Пістолет, накритий правицею.

І вже потім – запнені штори, зачинені вікна.

– Поліцію сюди, – вичавив із себе.

Відразу додав:

– Усім лишатися тут, чекати. Не заходити всередину. Я побуду, сторожитиму.

І лише потім рывкнув, притупнувши ногою:

- Геть звідси! Геть! Пішли, я сказав!

Розділ четвертий

Знайомство за Ґратами

Коли ключ клацнув, повертаючись у замку, щось клацнуло разом і в Климовій голові.

Весь час, поки його конвоювали до поліційної дільниці, Кошовий не мізкував над тим, у якій небезпечній для себе історії опинився. Навіть не намагався впорядкувати думки, складаючи бодай приблизний план подальших дій.

Не міг згадати, як називається той стан, котрий він переживає нині. Так напружено пригадував, аж голова заболіла.

До батька часом заходив приятель, професор, котрого Кошові називали давнім другом родини. Він вважався авторитетом у лікуванні душевних недуг. Востаннє заходив зовсім недавно, щойно Клима випустили з тюрми. Тоді в розмові й вжив новий медичний термін, котрим описується явище, яке лише починають досліджувати колеги в Європі. Фахові журнали вже писали: мовляв, у хворих, особливо – епілептиків, часто проявляється нав'язлива ідея, коли здається: те, що відбувається з ними тепер, уже відбувалося раніше. Чи то в минулому житті, чи уві сні, чи взагалі – в іншій тілесній оболонці. Особливу цікавість це явище викликало через те, що частина подібних розповідей виявлялася досить правдивою. Ось коли вчені згадали всі описані випадки ще з часів, коли епілептиків числили мало не Божими людьми. Вважалося, під час нападів на них сходять видіння. Через це юродивих наділяли пророчими властивостями. Ще й платили чималі гроші, аби бути присутнім при входженні такої людини в транс.

Тепер же, з початком нового, чи не найосвіченішого століття за всю історію людства, знайшлися способи уважно дослідити й такі феномени.

Звісно, нарікав професор, дрімучість Російської імперії – від коріння, від сохи. Небом уже ширяють аероплани, в містах з'являється електричне освітлення, розбитими дорогами їздять автомобілі – а більшість людей ніби зачаїлася. Сидять тихо, сопуть люто й чекають на сигнал, після якого можна без зайвих вагань спалювати на кострищах еретиків-чорнокнижників. Та все одно хай зі скрипом, але все нове з Європи вже починає доходити до імперських околиць. Чого там: по губерніях навіть швидше – у Петербурзі чи Москві загубиться, проскочить повз надто пильну увагу влади, а десь у Києві чи Одесі зачепиться. Просторікуючи так у своїй улюбленій фрондерській манері, професор повідав: європейські лікарі вже придумали згаданому явищу окрему назву. Саме зараз почали дискутувати довкола неї в наукових колах. До таких міст, як Київ, доходять, звісно, лише слабенькі відголоски. Але й цього поки досить.

Тож Клим мучився, судомно згадуючи, із чим має справу. Лише коли почув клацання в замку, зринуло нарешті: *dej? vu* – ось як воно називається!

Тільки на відміну від слабих на розум Кошовий точно знав, що ніякого *dej? vu* в нього немає. Тюремна камера йому не наснилася. Навпаки, він повертався до неї, не минуло й двох тижнів. А він же виїхав до Львова, відверто кажучи – втік, назвемо речі своїми іменами, аби уникнути в'язниці та інших неприємних речей, приготованих для таких, як він, російськими законами.

Відчинилися важкі двері. Не чекаючи спеціального запрошення, Клим переступив поріг буцегарні. Очі вже звикли до тьмяного світла, розгледіли – тут, крім нього, лише один мешканець. Кошовий уже хотів привітатися. Але незнайомец, якого він іще не встиг до пуття роздивитися, спритно підхопився з дерев'яного настилу, поспішив до дверей, вигукуючи:

– Пане Зарембо! Пане Зарембо! Мені вже виходити?

Говорячи, чоловік ковтав літеру «р». Не гаркавив грубо, мов залізом по шершавому, але й не так м'яко, ніби дзвіночок дзвенить. Просто не вимовляв. Природа не дала йому від народження такої можливості. Тож прізвище наглядача прозвучало як «Заемба», довівши при цьому Климові: його сусіда по камері в поліцейському відділку зовсім не новачок. Знати, як звать тюремника, може лише досвідчений кримінальник.

– Куди спішите, пане Шацький? – байдуже відповів наглядч. – З вашою справою будуть розбиратися ще довго. Серйозна річ, самі ж знаєте.

– А ви, пане Зарембо, – ви хіба не знаєте Йозефа Шацького! – вигукнув той, і в голосі звучали неприховані нотки розпачу. – Шацького знає половина Львова...

– ...інших Шацький знає сам, – завершив поліцейський, і Климові стало ясно: фраза ця йому так само знайома й навіть приїлася. – Тільки що я можу зробити? Є серед нас люди, про яких часом дізнаєшся таке, від чого волосся стає сторчака. Знаєте, скільки такого народу проходило хоча б через оцю камеру?

– Шацького це не стосується! – розорявся той, у запалі відсунувши Клима, ніби він був стільцем чи іншим елементом меблювання. – Я був без подвійного дна й лишаюся таким до кінця свого життя! Мені це подобається! Мені так дуже комфортно жити! Моя пані Шацька час від часу закидає: з тобою, Йозефе, нецікаво, був би ти мені здоровий! Ти не вмієш дарувати сюрпризи! Завжди відомо, що подаруєш на іменини, де купиш, у кого купиш, за скільки купиш і як довго торгуватимешся при цьому! Хіба я схожий на того, хто виношує недобрі задуми? Пане Зарембо...

– Та замовкли б ви, пане Шацький! – grimнув наглядч. – Я й сам вас дуже добре знаю! А ще краще вас знає ротова порожнина моєї старшої сестри! Вона мені вже не перший рік доводить – ви шахрай, а не зубний лікар.

– Бог із вами, пане Зарембо! Якби я був шахраєм, хіба б ваша старша сестра стільки років була моєю постійною та улюбленою пацієнткою?

Тепер уже поліцейський ступив за поріг камери. У Клима склалося враження: тут відбувається щось подібне до сімейної сцени, і він цим двом заважає. Так і кортіло запитати ніби між іншим: «Панове, може, я б той, пішов собі?»

Тим часом наглядч уже навис над своїм візаві:

– Якби наша родина мала інші фінансові можливості, пане Шацький, моя сестра, так само як моя дружина й мої діти, давно б забули дорогу до вашого кабінету! Але поки з усіх зубників Львова нам по кишені лише ви.

– Чим же ви незадоволені, пане Зарембо? Придумали нову рекламацію?

– Ні, та сама рекламація! – Поліцейський помітно накручував себе. – Моя сестра не встигає вилікувати у вас один зуб, як за місяць уже має йти лікувати інший! Ми намагаємося обмежити кількість візитів до вас хоча б чотирма на рік. Але ж потім доводиться наново платити за лікування тих зубів, котрі ви вже один раз приводили у порядок! Ви навмисне так робите, пане Шацький! Ви дуже, дуже хитрий чоловік! – Заремба простягнув руку, помахав пальцем перед лицем арештанта. – Маєте знання та вміння, щоби привести до ладу рота моєї сестри! Не говорячи вже про мою жінку! Та де! Ви робите все, аби наша родина лишалася вашими пацієнтами до скону віку! А піти до іншого лікаря ми не годні! Бо ті правлять за ту ж процедуру значно більше! Тому не кажіть мені більше нічого, пане Шацький! Я не здивуюся, коли все, в чому вас звинувачують, таки виявиться правдою.

Шацький хотів сказати щось у відповідь. Та наглядач не слухав – лиховісно блимнув на прощання й пішов, залишивши нових співкамерників наодинці.

Ключ ще повертався зовні, зачиняючи замок, а Йозеф уже смикав Кошового за рукав:

– Ні, ви чули? Шановний, ви бачили десь іще такого печерного невігласа, як оцей пан з поліції? Хотів би я знати прізвище того мудрагеля, котрий напоумив його: мовляв, зуби можна вилікувати раз і назавжди! Такого не може дозволити собі навіть пан найясніший цісар! Уже не згадую про Папу Римського, хоч наша сім'я й відвідує синагогу, а не костел. Коли вже на те пішло – рабини теж мучаться зубами і час від часу лікують їх. Ніхто ще не зміг вилікувати всі свої зуби раз і назавжди! Їх у всякої людини тридцять два. Тож не дивно, що, коли закрили дірку в одному, за якийсь час може заболіти інший, зовсім у протилежному куті. Через те я й став зубним лікарем, а не хірургом.

Ось тобі й досвідчений кримінальник...

– Через – що? – перепитав Клим, аби підтримати розмову, адже Шацький зараз говорив до нього й напевне чекав чогось у відповідь.

– Зуби, шановний, зуби! Якщо я видаю хворому запалену сліпу кишку, в нього більше не буде апендикса. Він видужає і ніколи вже з цією хворобою до мене не

прийде. Зубів же в людини тридцять два. Багато роботи. До речі, хочете, відкрию секрет?

– Який?

– Не страшний. Вам стане ясно, чому цей Франик Заремба до мене сікається. Через сестру.

– Я чув. Він вважає, що ви махлюєте. Не до кінця лікуєте її зуби, аби мала привід прийти ще.

Шацький ступив крок назад, тепер уже зміряв Кошового уважнішим поглядом, склав губи дудочкою, поцмокав, хитаючи при цьому головою, потому мовив:

– Як ви сказали? Махлюєте? Цікаво, тут не часто так говорять. Ви ж не місцевий, так? Ви приїхали до Львова, аби вас тут заарештували й кинули за ґрати у вогкий каземат. Та ще й до пари з Шацьким. Так?

– Не зовсім, – Клим не стримав посмішки. – Я взагалі не збирався потрапляти ані в поліцію, ані тим більше – в тюрму. Між іншим, тут не так уже і вогко. Я бачив справжні каземати, можете повірити.

– Австрійські тюрми, кажуть, не найгірші, – легко погодився Йозеф. – Хоча... Коли йдеться про місця, де людей тримають у неволі, не знаю, чи буде коректним говорити про якість перебування за ґратами. У Франції, у часи Луї Тринадцятого, здається, та й не тільки цього Луї, дворяни могли самі за себе платити, коли опинялися в Бастилії. Були б гроші – камера знайдеться.

Кошовий кивнув у бік забраного ґратами вікна.

– Отам – початок двадцятого століття, а не середина шістнадцятого. І не Франція.

– Прекрасно. То й що?

– Сьогодні в нас дворянин за ґратами – рідкість.

– Ви точно не підданий Його Величності Франца-Йосифа! – вигукнув Шацький.

– Взагалі-то ви маєте рацію. Але чому так вирішили?

– Видно, шановний. Шацький бачить і чує! У нас тут суд не розбирає, шляхетна постала перед ним особа чи низького походження. Усе залежить від того, в кого з підсудних кращий адвокат. Але якщо викрутитися не вийде, то прокурор уже не скупиться, вимагаючи покарання. Підозрюю, там, звідки ви приїхали, з інститутами правосуддя щось не так, я правий?

Кошовий укотре торкнувся пальцем ока, відповів:

– На жаль. Тільки, раз довіряєте тутешнім законам, чому боїтеся? Вас же іще не судили, як я розумію. Маю певне уявлення про ці процедури. І мене, і вас поки затримали. До з'ясування, так би мовити. Якщо ви ні в чому не винні, розберуться й відпустять.

– Щодо цього, шановний, у мене нема жодних сумнівів! – мовив Шацький. – Мене ображає сама підозра, за якою я тут! Я ж так і не пояснив, чому Франик Заремба сікається. Коли його сестра вкотре пожалілася, а суть її претензій до мене як до зубного лікаря ви чули, я мав необережність порадити тій пані вирвати собі всі зуби. Назавжди. І поставити вставну щелепу. Штучні зуби. Теж назавжди. Розмова була у присутності брата! Як думаєте, таке пробачається?

– Думаю, не завжди. – Клим знову не стримав посмішку.

– Так от, після того Заремба при потребі здатен повірити, що Йозеф Шацький ночами таємно солить людське м'ясо!

– Вас аж у такому звинуватили?

– Не виключено, що щось подібне попереду, – кивнув Шацький. – Поки що розмах не той. Мені закинули підпільні аборти. Уявляєте? Мені! Я двадцять років лікую зуби! У мене бездоганна репутація! Сказати, що Шацький практикує незаконне позбавлення жінок плодів легковажності, – це все одно... – Він спробував знайти потрібне порівняння, не зміг, натомість далі добирав уголос: – Це гірше, ніж... ніж...

– Ніж аби тебе затримали біля трупа, який ти сам виявив та ще й викликав поліцію, – вирвалося у Кошового. – Годиться?

Співкамерник замовк. Якийсь час дивився на Кліма, немов почуте стало для його розуміння чимось неосяжним. А потім випалив, ніби саме це питання стало для нього найважливішим:

– Я перепрошую шановного пана, але чого це ви мені весь час моргаєте правим оком, наче дівка з Академічної вулиці? Ще раз дуже перепрошую...

Всю свою невеселу одіссею Кошовий переповідати не мав наміру.

Ані Йозефу Шацькому, львівському стоматологу, своєму новому знайомому, ані кому б то не було іншому сповідатися також не думав. Кримінальній поліції – поготів, не кажучи вже про політичну, яку історія неблагоннадійного київського адвоката зацікавить напевне. Збирався переказати Євгенові Соїці, бо в листі всього не опишеш. Перлюстрацію й цензуру не скасував у Російській імперії навіть відомий царський Маніфест, випущений у буремному жовтні тисяча дев'ятсот п'ятого року.[25 - Височайший Маніфест 17 жовтня 1905 року, підписаний російським царем Миколою II на хвилі революційних протестів. Розширював права та свободи громадян Російської імперії. Був фактично скасований 3 липня 1907 року, коли Микола II оголосив достроковий розпуск Державної думи та запровадження змін до виборчої системи.] А рік тому, після його скасування, все повернулося, ще й сторицею. Не аж така таємниця – бути звинуваченим як поплічник діяльності заборонених антидержавних організацій, перебувати під слідством та провести цілих три тижні у казематах «Косого капоніра», київської політичної тюрми. Його ж випустили, хай ціною неймовірних зусиль, докладених батьковими знайомими. Ще й дозволили залишити країну. Клим тоді не замислювався, на еміграцію вирушає чи тільки пересидить за кордоном, поки все остаточно вляжеться. Звільнення, закриття справи та виправлені без затримки документи – усе це не робило Кошового небезпечним та потенційним порушником австрійських законів.

Тим не менше, він вирішив не особливо розводитися про своє недавнє минуле. Хоча б тому, що сам не дав усьому однозначної оцінки. Як треба було діяти: сидіти й не рипатися, коли проти університетських друзів клепали справу з явним зашморгом у вирок, – чи стати одним із них, залишити щойно почату

практику та піти за чужим прикладом на нелегальне становище. У ньому тільки на перший, дуже побіжний погляд сама романтика з пароллями, явками, перевдяганнями, гримуванням і частими змінами машкари – щось подібне до практик Арсена Люпена, героя нових французьких сенсаційних новел, написаних таким собі мсьє Лебланом,[26 - Французький письменник і журналіст Моріс Леблан (1864–1941), відомий своїми творами про поліцейських та їхні пригоди. Серед інших, створив образ джентльмена – грабіжника Арсена Люпена.] котрі Клим із захватом прочитав недавно.

Насправді ж сахатися власної тіні й поступово деградувати, перетворюючись на типового вигнанця, Кошовий не мав наміру. Простіше прийняти волю у вигляді подачки від свого слідчого, жандармського ротмістра з постійно червоним лицем, розірвати всі налагоджені стосунки кількома різкими відчайдушними рухами – і виїхати у невідомість, на Захід, сівши на поїзд до Львова...

Навіть у такому, максимально стислому вигляді Кошовий вирішив не переповідати Йозефові Шацькому історію своєї появи в місті. Обмежився поясненням: потрапив через збіг обставин до в'язниці, де під час допиту жандармський слідчий надумав освіжити пам'ять арештанта, покликав до кабінету двох служак, і костоломи так захопилися, що кілька разів сильно вдарили жертву головою об кам'яну стіну. Відлили водою, хотіли торбити впертюха далі. Враз прийшов пан капітан, влаштував усім присутнім рознос, велів покликати лікаря, й після того його два дні не тягали на допити. Оклигавши, Клим відчув, як відтоді почало смикатися праве око.

Йому пояснили – нервовий тик.

Буває.

Коли черепом об щось міцне сильно стукнешся.

Лікар обіцяв: минеться. Коли, що для того треба робити – не сказав. І за весь час, що жив тепер із тиком, звикаючи до нього дуже поволі, Кошовий уловив лише одну особливість: праве віко смикається й ніби підморгує, варто було Климові хоч трохи почати нервувати.

– Так ясно, все воно від нервів! – погодився Шацький так активно, немов до нього ніхто не міг пояснити причини. – Вам, молодий чоловіче, треба серйозно думати

про здоров'я. І починати краще вже зараз, бо з часом ваш тик стане зовсім невиліковним.

– Хіба ще можна вилікувати?

– Якщо опустити вас глибоко під землю та залишити самого на довший час. Будете вести життя монаха-схимника, більше ніде не годен гарантувати спокій. Але, що сумніше, навіть після печерної терапії не обіцяю вам повного одужання. Наш час до цього не сприяє, повірте старому жидові.

– Та знаю, – кивнув Клим, тут же додаючи: – І не такий уже ви старий, пане Шацький. От скільки вам років?

Товариш по нещастю знову вже звично поцокав.

– Хіба є різниця, коли я все одно не виглядаю на свої? Як каже моя дружина, тобі, Йозефе, краще, коли тебе всі, хто бачить, вважає старим і мудрим жидом. Запитайте, чому.

– Чому? – слухняно поцікавився Кошовий.

– Тому, що з трьох висновків вірним буде лише один.

– Який?

– Той, що Йозеф Шацький є жидом, – новий знайомий блазнювато кивнув. – Не таким старим, як здається. Не таким мудрим, як хочеться. Це слова моєї дружини, так. Але з Естер Шацькою, у дівочтві Боярською, донькою мудрого та шанованого далеко за Кракідалами[27 - Кракідали – район Львова, на той час – одна з околиць, котра починалася відразу за Краківським базаром. Був місцем компактного проживання євреїв. Район вважався одним із найбідніших у місті.] крамаря Ісака Боярського, я сперечатися не маю наміру й бажання. Коли вже знову про ваше оце, – він торкнувся власного ока, – то найкращий вихід – тримати себе в руках. Не брати дурного в голову. І побачите самі, пане Кошовий: минеться. Ваше прикре око нагадуватиме про себе хіба у пікових випадках. І ви правильно зробили.

– Що саме?

– Знайшли, куди приїхати. Думали, тут є спокій? Ха! У нас у Львові теж є певні потрясіння. Якщо світ поволі, але вперто стає дибки, чому наше прекрасне прогресивне місто має лишатися осторонь бурхливих процесів? Але тут хоч як спокійніше, ніж у вас. Прийдете до тями, ось згадаєте мої слова.

Весь час, поки вони спілкувалися, Клим сидів на своїх нарах, а Шацький міряв кроками камеру від дверей до стіни, й здавалося, окремі слова промовляв до стін чи заграбованого віконця. Розмовляючи, не завжди дивився на співбесідника, як того вимагали почуті Кошовим десь колись правила. Попри те, що новий знайомий постійно рухався, все одно був навпроти. Тож Климові вдалося розгледіти співкамерника.

Йозефу справді можна було дати з однаковим успіхом хоч сорок, хоч п'ятдесят років. Не повний, але й не худий. Піджак із довгими полами навіть у тьмяному світлі камери виглядав бруднуватим, ще й висів на хазяїнові вільно. Це справляло хибне враження. Шацький таки здавався худорлявим. Проте у процесі розмови він час від часу, захопившись, сіпав піджак за краї, гудзики на ньому були розстебнуті, показуючи, що під низом світла, наглухо, майже під горло, застебнута сорочка з високим коміром. Тож Кошовий зрозумів: піджак лікареві просто завеликий. Скоріш за все, він навмисне вдягає саме такий, аби здаватися соліднішим.

При його зрості, нижчому за середній, намір був цілком зрозумілим. Коли вони стояли один навпроти одного, Клим помітив: різниця між ними більш ніж на півголови, не на користь співкамерника. Розпатлані, з вигляду неохайні, засіяні початковою сивиною, але все ж таки досить дбайливо пострижені кучері. Доглянутішою виглядала борода, її теж торкнуло срібним, та густою вона не була. Схоже, її частіше, ніж волосся, чіпали ножиці перукаря. Видовжене лице прикрашали м'ясисті, трошки сторчкуваті вуха та прямий, широкуватий, із невеличкою орлиною горбинкою ніс.

Словом, нічого в зовнішності не підказувало, скільки років уже прожив на світі зубний лікар Йозеф Шацький.

Хоча за Кліма старший, навіть мови нема.

Ще Кошового спершу неабияк насторожило, коли новий знайомий отак, не знітившись, не запнувшись ані на мить, назвав себе жидом.

У домі, де народився та виріс Клим, вживати це слово було категорично не прийнято. Не лише тому, що серед добрих батькових приятелів зустрічалося чимало відомих київських євреїв. Вважаючи себе зятим лібералом, він узагалі іжачився на кинуте нехай мимоволі, без лихої думки, просто за звичкою слово «жид». Якщо ж воно промовлялося в його присутності навмисне, і той, хто говорив, розумів, що й для чого каже, скандал не барився. Батько не добирав виразів, аж до вимоги порушника залишити приміщення, піти геть, й обіцянок докласти всіх зусиль, аби подібним чорносотенцям більше не подавали руки в пристойних товариствах.

Один із тих, кого Назар Григорович Кошовий привселюдно виставив, виявився жандармським офіцером. Прийшов у цивільному, та всі присутні, включно з батьком, знали про його кабінет у будинку на Бульварно-Кудрявській[28 - ...на Бульварно-Кудрявській... – вулиця в Києві, тепер носить ім'я одного з активних більшовицьких діячів Вацлава Воровського. До 1917 року там розташовувалася штаб-квартира Київського охоронного відділення, політичної поліції Російської імперії.] та мундир у шафі. Згодом саме він доклав зусиль, аби Клим не відбувся легким переляком, хоча міг, а опинився в казематах київського Шліссельбурга. І саме з ним довелося принижено мати справу Назарові Григоровичу, коли той почав клопотатися про звільнення сина...

Коли Кошовий, ніяковіючи й старанно добираючи слова, вирішив удовольнити власну цікавість, Шацький сприйняв це спокійно. Пояснив, що після того як вісім років тому цісар помилував нещасного Леопольда Хільстнера,[29 - Згадується справа проти єврея Леопольда Хільстнера, звинуваченого у скоєнні ритуальних убивств. У березні 1899 року в Богемії (теперішня Чехія) було вбито чеську дівчину-католичку Агнешку Грузову. За підозрою заарештували 23-річного волоцюгу-єврея Хільстнера. Під час слідства він свою провину не визнав. Натомість спливли факти, котрі дали змогу звинуватити Хільстнера в іще одному вбивстві, скоєному роком раніше. Процес тривав протягом 1899–1900 рр., супроводжувався єврейськими погромами в Богемії. Хільстнера визнали винним. Смертну кару замінили пожиттєвим ув'язненням, у 1918 році він був помилуваний.] на всій території імперії ніхто нічого не чув про погроми. Тобто, може, десь вони й були, навіть напевне були – така вже доля його обраного народу. Та на повірку виявлялися наслідком приватних непорозумінь між поляками та євреями, аніж дійством, схваленим ледь не на офіційному рівні та

навмисне замовчаним.

Молодого Хільстнера звинуватили в ритуальному вбивстві християнської дівчини. Погроми спалахнули далеко звідси, в Богемії. І то, як поспішив пояснити Шацький, на дуже короткий час. До того випадку теж добрий Бог оберігав євреїв, зокрема – львівських, від таких ганебних дійств.

Тож Йозеф заспокоїв Кліма: у місті, більш ніж на третину заселеному judaeus, єврейські погроми влаштують хіба самогубці. Значить, не треба боятися й негативно сприймати слова, публічне вживання яких підданими Його Величності імператора Миколи Другого завжди було словесною розминкою перед брутальною, ганебною, часто – кривавою вакханалією.

На тому розмови довкола самовизначення за обопільною згодою вирішили припинити.

А іншої почати не встигли.

Знайшли б тему. Наприклад, Шацького неабияк переймало, що думає Кошовий про самогубство свого товариша. Бо кого-кого, а пана адвоката Йозеф знав, щоправда, здебільшого за чутками. Уже намірився розказати про нього багато цікавих історій.

Та в замку ззовні повернувся ключ.

Затриманого Кліма Кошового попросили на вихід.

Розділ п'ятий

Жінка з потаємної кімнати

– Що у вас із оком?

– Тик, – вдруге за день пояснив він, вирішивши не вдаватися перед слідчим у зайві подробиці, обмежився коротким: – На нервовому ґрунті.

– Такий молодий, а вже нерви.

Слідчий кримінальної поліції, високий сухий поляк, чимось схожий на цвіркуна, належав до людей, котрих важко уявити без окулярів.

Побачивши його, Клим подумав: цей пан Ольшанський у них спить, не інакше. Без окулярів видовжене лице, оздоблене жорсткою щіточкою вусів під гострим носом, робило грізного чиновника беззахисним. Так, немов слідчий стояв повністю голий у натовпі й усі довкола чхати хотіли на його поліцейську посаду.

Перенісся було таким тонким, що перетинка окулярів утримувалася на ньому дуже погано, постійно ковзала, й Ольшанський регулярно поправляв їх указівним пальцем. Коли дужка посувалася донизу, слідчому доводилося дивитися на світ поверх окулярів, від чого погляд його ставав підозрілим.

Принаймні так здавалося Кошовому всякий раз.

І він напружувався: раптом із язика мимоволі злетіло щось, здатне зашкодити.

– Отже, кажете, добре знали пана адвоката Сойку?

– У нього була практика в Києві. Він старший... був старшим за мене. Не на багато, на п'ять років, але все одно досвіду більше. Та й ім'я вже мав, у потрібних колах його знали. Я тоді саме закінчив університет, Євген Павлович узяв мене в помічники.

– Євген Павлович, – повторив слідчий. – У нас не говорять по батькові, коли згадують людину, – пояснив слідчий. – Русини хіба час від часу так звертаються. Чи москвофіли.

– Хто?

– Маємо таку громаду. Ще запізнаєтесь... або ні. Та загалом по батькові тут не поширена практика. Пояснюю, бо як надумаете конспіруватися, майте собі на

увазі.

– Для чого мені конспіруватися? – знизав плечима Кошовий. – Я вже вийшов із того віку, коли граються у шпигунів.

– А книжки подібні читаєте, – пан Ольшанський кивнув на Климів саквояж, котрий стояв на широкій лавці в кутку, розкритий та випотрошений. – Про шпигунів, між іншим, доречно згадали. Тут, у Львові, такі розмови давно вже, на жаль, не порожні.

– Ви вважаєте мене шпигуном? Російським?

– Аби так було, пане Кошовий, вами б займалася контррозвідка. Просто мусите знати: всякий, хто перетинає Збруч, може, – слідчий підніс довгого худого пальця з манікюром, – повторюю, може бути російським шпигуном. Зараз міжнародне становище... Та ви, мабуть, знаєте, читаєте пресу. До того ж саме з Російської імперії останнім часом сюди, до нас, перебираються різні підривні елементи.

– Чому ви заговорили зі мною про це?

– Бо вас, перепрошую, застали на квартирі пана Геніка Сойки.

– Чекайте. – Кошовий подався трохи вперед. – Мене ніхто ніде не застав. Навпаки, це я застав пана Сойку, свого товариша, мертвим у зачиненому приміщенні. Тому є аж двоє свідків, із домовласником – трое. Замість розпитати на місці, як належить, або взяти пояснення в поліцейському відділку, мене зачиняють у камеру. Ніби справді підозрюють у вбивстві.

Слідчий глянув на Кліма поверх окулярів.

Тоді звичним жестом примостив їх на носі, відкинувся на високу спинку стільця.

Помовчавши, підвівся, оминув стіл і став навпроти Кошового, схрестивши руки на грудях.

Тепер він дивився на співбесідника згори, від чого тому зробилося незатишно, і Клим теж підвівся, аби хоч так триматися з паном Ольшанським на рівних.

– Я недаремно заговорив про шпигунів, пане Кошовий. Вас затримали не через те, що ви першим побачили тіло адвоката Сойки. Ви приїхали до нього з-за кордону. Ви – підданий російського царя, якщо просто зараз не захочете це підданство поміняти. Звісно, ви не мусили знати: всякий зв'язок пана Сойки з російськими підданими віднедавна велено брати на окрему замітку. Така вказівка розіслана по всьому поліцейському управлінню.

– Нічого не розумію, – чесно визнав Клим.

– Покійний пан адвокат останнім часом підтримував досить підозрілі зв'язки. Вивчати їх та перевіряти не входить до нашої компетенції, – пояснив Ольшанський. – Тобто, коли вже бути зовсім точним у визначеннях, політична поліція виявила контакти своїх тутешніх підопічних із паном Сойкою. За ним спеціально не стежили. Але в поле зору поліції він потрапив через свою нерозбірливість у стосунках. Яка, між іншим, за ним водилася давно. Ви знали його по Києву. Скажіть, раніше він теж мав сумнівну клієнтуру?

– Ми з вами правники, – відповів Кошовий і, побачивши, як брови слідчого здивовано сіпнулися догори, швидко розтлумачив: – Я теж адвокат, ви – слідчий, обоє юристи. Вивчали право в різний час, у різних місцях, але право є право.

– До чого ви, прошу пана, мені це зараз сказали?

– Кримінальна поліція має справу здебільшого не з найкращими членами суспільства. Може, ви б хотіли, аби службовий обов'язок вимагав від вас слухати поезію або щовечора бувати в опері, – Клим відчув, як поволі розпалюється, око сіпнулося сильніше. – Проте вам у цей кабінет приводять тих, хто скоїв злочин або щось знає про скоєний злочин. Отже, народ непевний, як не крути, згодні?

Слідчий потер перенісся, підштовхнувши при цьому окуляри.

– Цікавий підхід. Оригінальне тлумачення. Дивно, ви маєте рацію. Тільки що хочете довести, крім правоти?

– Адвокати, пане Ольшанський, здебільшого так само не вільні обирати коло професійного спілкування. Прокурор звинувачує. Адвокат захищає. Для нас обох людина – або злочинець, або просто має сумнівну репутацію. Поки, звісно, захист не доклав належних зусиль, аби довести зворотне. Тому з точки зору поліцейського, клієнтура будь-якого адвоката завжди сумнівна. Хіба не так?

– Маєте хист, – кивнув той. – З іншого боку, сказане зараз вами – не що інше, як типовий зразок демагогії. Адвокати володіють мистецтвом морочити голову фахово. Називати чорне білим – це ж ваш коник.

– Мій?

– Панів адвокатів. Усіх вас.

– У такому разі даруйте, але коник поліцейських слідчих та прокурорів – називати біле чорним. Ми відбілюємо людей, ви намагаєтеся очорнити. Як от мене, скажімо.

– Чому це я хочу вас очорнити?

– Підозрюєте бог знає в чому лише через знайомство із жертвою, котра нажила собі, як я встиг зрозуміти, не надто доброї репутації. Між тим, моя поява зовсім не підозріла. Якщо пан Сойка не знищив мої листи до нього, можете знайти їх серед паперів покійного. І прочитати, як я цікавлюся можливістю приїхати до Львова, прошу підтримати на перший час. Чому я виїхав із Києва – розмова окрема. І не стосується того, що сталося.

– Ви мислите логічно, пане Кошовий, – знову погодився слідчий. – Проте я так само пояснив причину вашого затримання. Звісно ж, вас ніхто не підозрює в причетності до того, що пан Генік наклав на себе руки.

– Самогубство?

– Попередній висновок такий.

Ольшанський повернувся за стіл, що дозволило Климові знову сісти, вмоцуючись зручніше. Слідчий підсунув до себе велику картонну теку, розгорнув, поправив

окуляри, витягнув з-під низу списаний аркуш, кахикнув.

– Так, ознак насильства на тілі нема. Постріл у скроню, з близької відстані. Перед тим вживав алкоголь, на столі карафка з наливкою. Мабуть, прийняв рішення, випив для хоробрості. З огляду на сумнівні зв'язки та інтерес до його персони відповідних органів, звести рахунки з життям пан Сойка вважав кращим для себе виходом. Тепер лишається дізнатися, що спонукало його пустити кулю в голову. Справу закриють і передадуть до політичного розшуку. Здається мені, з'ясування причин цього вчинку – то вже їхня парафія.

Віко смикнулося сильніше.

– Цілком може бути, – погодився Кошовий. – Я людина тут нова, лише зранку приїхав до міста, раніше ніколи тут не бував. Ви напевне більше знаєте. Та й сліди можуть далеко повести. Тільки ж це не самогубство.

Дужка окулярів знову з'їхала з перенісся слідчого. Наступне питання прозвучало дуже наївно:

– А що сталося, по-вашому?

– Не по-моему. Це не припущення, пане Ольшанський. Вбивство, типове вбивство в замкненій кімнаті. Наче в книжках, таке часто вигадують.

– Зараз ви теж вигадуете, начитавшись книжок?

– Нічого не вигадую. Адвоката Євгена Сойку вбили. І вам доведеться розслідувати вбивство.

– Он як! – почулося раптом позад нього.

Прозвучало зненацька, Клим аж сіпнувся від несподіванки, немов хто над вухом стрельнув.

А голос за спиною вів далі:

– Вбивство, кажете? З чого ви це взяли, цікаво послухати.

Жінка пройшла крізь стіну.

Так здалося Кошовому в першу мить, коли він повернувся на голос та побачив її не за спиною, а з лівого боку від себе. Була ще одна обставина: рипучі двері кабінету. Противний звук різонув Климові вуха. Майнуло – чого не гукнуть майстра, аби змастив. Тож він би напевне почув, коли б хтось відчиняв їх, заходячи. Але ні, жінка з'явилася, мов народилася з повітря.

Звісно, це неможливо. Так само, як перехід крізь стіну, вона не дух чи привид, цілком реальна істота. З плоті, крові, ще й у невидимій, зате добре відчутній хмарці надзвичайно тонкого, вишуканого аромату. Незнайомка мала чудовий смак, і це визначалося не лише запахами.

Вбраною вона була бездоганно.

Причому Клим, не вважаючи себе великим знавцем моди, таки звернув увагу: пані сама давала вказівки своєму кравцеві. Прагнучи водночас дотримуватися останніх модних течій і лишати за собою право на індивідуальні зручності. Модерн, який останнім часом цінували дами, подекуди – у поважному віці, вимагав підкреслювати вузькість талії. Сукня була чорною, але не різала очі, не робила її власницю похмурою чи лиховісною. Навпаки, навіть чорний колір може давати м'який оксамитовий відтінок. А сірий широкий пасок, немов розділивши тулуб надвое точно посередині, лише додавав одягу стилю, дивним чином підкреслюючи суперечливу натуру незнайомки.

Верхня частина завершувалася викотом, досить великим, аби підкреслити округлість білих плечей та не ховати аж дуже груди, – й при цьому не надто сміливим, аби давати волю нахабним та безсоромним чоловічим очам. Жінка залишила їм безмежний простір для фантазії. Натомість нижня частина трохи сперечалася з модою. Спідниця, всупереч її вимогам, була розкrojена й пошита так, аби не стримувати, а дозволяти пані вільно рухатися.

Придивившись, Клим помітив візерунок – тонка ліана вилася від країв сукні вгору довкола талії, ховаючись там під паском та виринаючи знову, аби цнотливо й водночас – зухвало обвити ліф.

Шлях ліани окреслював дрібненький бісер. Руки жінка заховала під тонкі чорні напівпрозорі рукавички, лівий зап'ясток стискав масивний, оздоблений стразами браслет. Правиця гралася складеним віялом, легенько поляскуючи ним по лівій долоні. Каштанове волосся ховалося під елегантним капелюшком з не надто широкими полями, що, як мимоволі відзначив Кошовий, зазвичай теж до певної міри скоує, роблячи жінку не зовсім зграбною.

Вона хоче завжди почуватися комфортно й домагається цього, підсумував Клим.

Кінець ознакомительного фрагмента.

notes

Примечания

1

Згадується державна Винниківська тютюнова фабрика, заснована наприкінці XIX століття в місті Винники, одному з передмість Львова. Фабрика стала основним промисловим підприємством міста, котре давало робочі місця та сприяло розбудові й розвитку Винників.

2

Частина вулиці Личаківської (перша назва Глинянська), котра від 1789 р. стала головною артерією Личаківського передмістя. У 1894 р. нею була прокладена лінія електричного трамвая. Нижній Личаків та Верхній Личаків умовно розділяє костел Святого Антонія.

3

Королівство Галичини і Володимирії (Лодомерії) – коронний край, складова частина Габсбурзької монархії, Австрійської імперії та Австро-Угорщини у 1772–1918 роках. Об'єднувало українські етнічні землі (історичну Галичину), які стали називати Східною Галичиною, та землі Малопольщі (Західна Галичина).

4

Батяри – представники львівської міської субкультури, котра існувала з середини XIX до середини XX століття. Назва «батяр», імовірно, виникла від угорського «betyar», що означає особу, яка має дивні погляди і робить непередбачувані вчинки, авантюриста, гульвісу. Виникли на Личакові і Погулянці, у парку «Погулянка». Гуртувалися навколо «садочків» – пабів при місцевих пивоварнях. Спочатку батяри були хуліганами, гульвісами і кишеньковими злодіями. Згодом вони перестали красти і бешкетувати. Натомість усіляко почали висміювати «стару кряку» Австро-Угорську імперію.

5

«Віденська кав'ярня» – одна з найстаріших кав'ярень Львова, заснована Карлом Гартманом. На початку XX століття була улюбленим місцем зустрічі представників міських ділових кіл, у тому числі – ділків «чорного ринку».

6

Фірма Бачевських, заснована у 1782 році біля Львова, вважається найдавнішою лікерно-горілчаною фабрикою Польщі. Алкогольні вироби, виготовлені за їхньою технологією, були набагато ніжніші та прозоріші, ніж більшість інших марок. Це дало велику популярність компанії не лише у Львові, але і в інших частинах Австрійської імперії. Компанія отримала від цісарського двору право на престижну марку «Імперський Орел». Згодом цісарський двір також надав компанії право титулуватися як K.u.K. Hoflieferant, тобто «Постачальник Цісарського та Королівського Двору».

7

Регулярний рух другого в Україні і четвертого в Австро-Угорщині електричного трамвая було відкрито у Львові 31 травня 1894 року.

8

Ямська – вулиця в Києві, проходить повз Байкове кладовище, тоді – міську околицю. В описаний період була відома як київська «вулиця червоних ліхтарів». Описана у повісті О. Купріна «Яма».

9

Державні установи в Російській імперії, буквального відповідника в українській мові не мають. До них належать не лише чиновницькі кабінети, але й приймальні, канцелярії тощо.

10

Пасажирські поїзди Російської імперії мали вагони трьох класів, котрі вирізнялися за кольорами. Синій відповідав I класу, жовтий – II класу, зелений – III класу. Поштовий вагон мав коричневий колір.

11

«Русское слово» – найдешевша щоденна газета Російської імперії, видавалася з 1895-го по 1918 рік.

12

«Київські губернські відомості» – офіційна урядова газета Київської губернії (Російська імперія). Видавалася російською мовою. Існувала з 1837-го по 1917 рік, з 1866-го виходила з періодичністю тричі на тиждень: по вівторках, четвергах, суботах.

13

Будівництво бальнеологічного курорту в Трускавці, місті за 100 км від Львова, почалося в 1836 р. Від 1895 р. курорт активно розбудовується, модернізується, стає відомим та модним.

14

«Прощай, немытая Россия, страна рабов, страна господ» – вірш російського поета Михайла Лермонтова (1814–1841), датований 1840-м або 1841 р. Написаний ним під час другого та останнього, як виявилось, заслання на Кавказ.

Був неофіційно заборонений для публікації. Також є припущення, що авторство Лермонтову приписують русофоби.

15

Маршрути львівського трамвая позначалися двома латинськими літерами – першими буквами назв кінцевих зупинок польською. Зокрема, D – головний вокзал (пол. Dworzec główny), H – проспект Свободи (зупинка називалася «вулиця Гетьманська» – тодішня назва проспекту Свободи; пол. Hetmanska).

16

Увага! Тут і далі в романі герої однаково вільно спілкуються польською, німецькою, українською мовами, а також використовують російську та ідиш. Епізодичне вживання будь-яких інших мов буде подаватися в окремому перекладі.

17

«Ванька» – побутова назва вуличних візників у Російській імперії.

18

«Жорж» – готель у Львові, яскравий приклад архітектури фешенебельних готелів XIX – початку XX ст. Один із найстаріших готелів міста. Протягом існування неодноразово реконструювався.

19

Клепарів – район Львова, в описані часи робітниче передмістя. До складу міста увійшов 1931 року. Був знаний деревами черех – гібриду вишень та черешень.

20

Нижні Вали – центральна вулиця Львова, вони ж – Гетьманські Вали, теперішня назва – проспект Свободи.

21

Кумпель – старольвівське слово, котре означає «товариш», «колега», в німецькому оригіналі – «шахтар».

22

«Кур'єр Львовські» (Kurjer Lwowski) – щоденна польська газета, котра видавалася у Львові з 1883-го по 1935 рік. Тривалий час у її редакції працював український письменник, класик української літератури Іван Франко (1856–1916).

23

Кремпуватися (діал.) – соромитися

24

Площа Ринок, центральний майдан Львова, історичний центр міста.

25

Височайший Маніфест 17 жовтня 1905 року, підписаний російським царем Миколою II на хвилі революційних протестів. Розширював права та свободи громадян Російської імперії. Був фактично скасований 3 липня 1907 року, коли Микола II оголосив достроковий розпуск Державної думи та запровадження змін до виборчої системи.

26

Французький письменник і журналіст Моріс Леблан (1864–1941), відомий своїми творами про поліцейських та їхні пригоди. Серед інших, створив образ джентльмена – грабіжника Арсена Люпена.

27

Кракідали – район Львова, на той час – одна з околиць, котра починалася відразу за Краківським базаром. Був місцем компактного проживання євреїв. Район вважався одним із найбідніших у місті.

28

...на Бульварно-Кудрявській... – вулиця в Києві, тепер носить ім'я одного з активних більшовицьких діячів Вацлава Воровського. До 1917 року там розташовувалася штаб-квартира Київського охоронного відділення, політичної поліції Російської імперії.

29

Згадується справа проти єврея Леопольда Хільстнера, звинуваченого у скоєнні ритуальних убивств. У березні 1899 року в Богемії (теперішня Чехія) було вбито чеську дівчину-католичку Агнешку Грузову. За підозрою заарештували 23-річного волоцюгу-єврея Хільстнера. Під час слідства він свою провину не визнав. Натомість спливли факти, котрі дали змогу звинуватити Хільстнера в іще одному вбивстві, скоєному роком раніше. Процес тривав протягом 1899–1900 рр., супроводжувався єврейськими погромами в Богемії. Хільстнера визнали винним. Смертну кару замінили пожиттєвим ув'язненням, у 1918 році він був помилуваний.

Купить: https://telnovel.com/ru/kokotyuha_andr-y/advokat-z-lichak-vs-ko

Текст предоставлен ООО «ИТ»

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию: [Купить](#)